

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

Η μοναδικότητα του Κοσόβου σε συγκριτική προοπτική

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τάσος Κωνστάντης

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Μαριλένα Κοππά, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Χαρά Καραγιαννοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Τάσος Κωνστάντης, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Με ατομική μου ευθύνη και γνωρίζοντας τις κυρώσεις, που προβλέπονται από τις διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 22 του Ν. 1599/1986, δηλώνω ότι: Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

Περιεχόμενα

Περίληψη	4
Abstract	4
Εισαγωγή	5
Μεθοδολογία	11
ΜΕΡΟΣ Α': Το Κόσοβο ως περίπτωση sui generis.....	12
Κεφάλαιο 1-Sui Generis?	12
Κεφάλαιο 1.1-R2P	15
Κεφάλαιο 1.2-Βοσνία και Κόσοβο	18
1.2 α - Βοσνία	18
1.2β-Κόσοβο.....	22
Κεφάλαιο 1.3-Κόσοβο και Κύπρος.....	24
Συμπεράσματα Μέρους Α'	27
ΜΕΡΟΣ Β'	28
2.1-Project "Kosovo" UNMIK & EULEX.....	28
Κεφάλαιο 2.2- Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας: Δημοκρατία, Πολυεθνικότητα και Κρατική Υπόσταση	34
2.2αΔημοκρατία.....	34
2.2β-Πολυεθνικότητα.....	35
2.2γ-Κράτος και κρατική υπόσταση	37
Συμπεράσματα	38
Βιβλιογραφία	39

Περίληψη

Η εργασία ασχολείται με το Κόσοβο από το 1999 έως και σήμερα. Χρησιμοποιώντας τις θεωρητικές βάσεις της «αγγλικής σχολής» των Διεθνών Σχέσεων, και πιο συγκεκριμένα, μία εναλλακτική θεωρία κρατικής δόμησης, που έχει τις ρίζες της στο έργο του Barry Buzan, αλλά και στις σπουδές πολέμου και ειρήνης, η εργασία επιχειρεί να εξάγει συμπεράσματα για την κατάσταση του Κοσόβου. Στο πρώτο μέρος αναλύονται επιχειρήματα υπέρ της μοναδικότητας και υπέρ της κανονικότητας της κατάστασης του Κοσόβου. Εξετάζεται το ιστορικό πλαίσιο, οι αξίες και οι νόρμες των διεθνών επεμβάσεων της δεκαετίας του 1990, καθώς και προηγούμενες επεμβάσεις με ανθρωπιστικά κίνητρα. Στη συνέχεια η μοναδικότητα του Κοσόβου συγκρίνεται με τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, όπου τα δύο κράτη συγκρίνονται με μεταβλητή το έργο κρατικής δόμησης και ανοικοδόμησης των διεθνών αποστολών, αλλά και με την Κύπρο ως προς την ευρωπαϊκή ένταξη περιοχών με διαμφισβητούμενα εδάφη. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, η εστίαση μεταφέρεται στο εσωτερικού του Κοσσυφοπεδίου. Την εργασία απασχολούν αρχικά τα έργα και οι διαδοχικές διεθνείς αποστολές κρατικής δόμησης από το 1999 έως και σήμερα. Λαμβάνοντας υπόψη τη σχέση μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων εξάγονται συμπεράσματα σχετικά με τις ιδέες, τη σκοπιά, τις προθέσεις και τα αποτελέσματα της διαδικασίας της κρατικής δόμησης στο Κόσοβο. Στο τελευταίο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους αναλύονται από κριτική σκοπιά τα αποτελέσματα του έργου κρατικής δόμησης, ενώ εξετάζοντας τρεις από τους επιμέρους στόχους του έργου, που αφορούν την κρατική υπόσταση, τη δημοκρατικότητα και την πολυεθνικότητα του Κοσόβου.

Λέξεις-Κλειδιά: Κόσοβο, κρατική δόμηση, R2P, υβριδικότητα, UNMIK, EULEX, OHE, οικοδόμηση της ειρήνης, sui generis.

Abstract

The work deals with Kosovo from 1999 until today. Using the theoretical foundations of the "English School" of International Relations, and more specifically, an alternative theory of state-building, which has its roots in the work of Barry Buzan, but also in the studies of war and peace, the work attempts to draw conclusions about

situation in Kosovo. Then Kosovo's uniqueness is compared to Bosnia and Herzegovina, where the two countries are compared with the variable work of state building and reconstruction of international missions, but also with Cyprus in terms of European integration of areas with disputed territories. Drawing parallels with these two neighboring states, could lead to an enhancement of the already established knowledge regarding statebuilding and EU conditionality and integration. The work is initially occupied by the projects and the successive international missions of state building from 1999 until today. Given the relationship between internal and external factors, conclusions are drawn about the ideas, views, intentions and results of the state-building process in Kosovo. The last chapter of the second part analyzes from a critical point of view the results of the state-building project, while examining three of the sub-objectives of the project, which concern the statehood, democracy and the polyethnicity of Kosovo.

Key Words: Kosovo, state building, R2P, hybridity, UNMIK, EULEX, UN, peacebuilding, sui generis.

Εισαγωγή

Το 1999, οι ΗΠΑ αποτελούν πλέον τη μόνη πλανητική υπερδύναμη μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ. Το ίδιο έτος, βομβαρδίζουν το καθεστώς Μιλόσεβιτς στο Κόσοβο (έδαφος της τότε Γιουγκοσλαβίας), χωρίς την έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Έκτοτε, η μικρή αυτή περιοχή των Βαλκανίων τελεί υπό διεθνή εποπτεία και διοίκηση τουλάχιστον έως το 2008. Ο ΟΗΕ δοκιμάζει στο Κόσοβο τις πιο ριζοσπαστικές από τις ιδέες του και ο στόχος της UNMIK (United Nations Mission in Kosovo), είναι η δημιουργία από το μηδέν ενός κράτους δημοκρατικού, φιλελεύθερου με λειτουργικούς πολιτικούς θεσμούς και οικονομία ελεύθερης αγοράς (Paris 2002, Vilanova 2016). Έπειτα η ΕΕ από το 2008 και μετά, αναπτύσσει την πιο ακριβή πολιτική αποστολή στην ιστορία της ανθρωπότητας, την EULEX (European Union Rule of Law Mission in Kosovo), η οποία έχει ως στόχο να υποστηρίξει το κράτος δικαίου στο Κόσοβο. Όλη αυτή η διαδικασία της κρατικής δόμησης (state building) είναι, σύμφωνα με τις διακηρύξεις των αρμοδίων, εξαιρετικά προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες της περίπτωσης του Κοσόβου και εμφορείται από τη διεθνή εμπειρία προηγούμενων παρεμβάσεων, ειδικά από τη διεθνή αποστολή του ΟΗΕ στη Βοσνία (International Crisis Group, 1999). Παρόλα αυτά η ίδια η ΕΕ σε αναφορά της Επιτροπής το 2021 δηλώνει πως, το Κόσοβο μέσα στο 2020, βίωσε

συνταγματική και πολιτική κρίση . Από το 2019 έως το 2021, πέρασαν τρεις κυβερνήσεις, ο πρώην Πρόεδρος του Κοσόβου παραιτήθηκε, καθώς συνελήφθη για εγκλήματα πολέμου, το βόρειο Κόσοβο εξακολουθεί να βρίσκεται εκτός του ελέγχου της Πρίστινα και παραμένει κόμβος εγκληματικών δικτύων(διακίνηση ναρκωτικών, εμπορεία όπλων και ανθρώπων), ενώ τέλος ελάχιστη πρόοδος έχει σημειωθεί στους τομείς της διοικητικής μεταρρύθμισης, της οικονομίας και του εμπορίου (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2021). Έναυσμα για την εργασία αυτή στάθηκε ο παρακάτω συλλογισμός. Η Δύση στο απόγειο της ισχύος της αναλαμβάνει να εφαρμόσει στο έπακρο τις συστατικές της ιδέες, επιχειρώντας να δημιουργήσει ένα κράτος κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση (δες Mac Ginty,2010:394). Γιατί το κράτος αυτό φαίνεται να αποτυγχάνει; Πρόκειται για εσφαλμένες ιδέες ή για σωστές ιδέες που συνάντησαν την αντίσταση των πολιτικών ελίτ και του πληθυσμού του Κοσόβου; Η εργασία αυτή επιχειρεί να προσθέσει στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, υιοθετώντας ένα θεωρητικό πλαίσιο, αλλά και θεωρητικά εργαλεία που εστιάζουν στην αλληλεπίδραση των πολιτικών δρώντων, δηλαδή στη σχέση μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων , με σκοπό να απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο μέρος της εργασίας , ελέγχεται η υπόθεση του Κοσόβου ως μία *sui generis* κατάσταση. Νομικά η κατάσταση *sui generis*, υποδηλώνει την εξαίρεση, ένα υποκείμενο το οποίο αποτελεί ξεχωριστό είδος, μια ειδική κατηγορία. Στις διεθνείς σχέσεις η μοναδικότητα του Κοσόβου προκύπτει αρχικά, εξαιτίας της *de facto* απόσχισής του από τη Γιουγκοσλαβία το 1999. Η σύγκρουση NATO και Γιουγκοσλαβίας, με αφορμή το αίτημα της αλβανοκοσοβάρικης πλειοψηφίας για αυτοδιάθεση, αλλάζει τις διεθνείς νόρμες και αξίες. Για πρώτη φορά μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η εδαφική ακεραιότητα ενός κράτους (της Γιουγκοσλαβίας) είναι ήσσονος σημασίας μπροστά σε ένα αίτημα αυτοδιάθεσης ενός πληθυσμού, ο οποίος κατοικεί στην επικράτεια του κράτους (Prokovic,2018:81).

Ακόμη, ο τρόπος που το Κόσοβο γίνεται ανεξάρτητο, είναι επίσης πρωτόγνωρος. Είναι η πρώτη φορά μεταπολεμικά, που μία περιοχή γίνεται ανεξάρτητη στην Ευρώπη χωρίς τη συγκατάθεση της μητέρας-πατρίδας. Η εργασία θα παραθέσει κάποια νομικά στοιχεία και στη συνέχεια θα αναφέρει επιχειρήματα τόσο υπέρ της *sui generis* κατάστασης του Κοσόβου, όσο και κατά. Αυτό το αρχικό ερώτημα, αν δηλαδή το Κόσοβο στοιχειοθετεί μία *sui generis* περίπτωση, θα ελεγχθεί στη συνέχεια του πρώτου κεφαλαίου, όταν θα συγκρίνω το Κόσοβο με δύο άλλες περιπτώσεις. Στο πρώτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους παρατίθεται η περίπτωση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και η σύγκριση αφορά το έργο κρατικής δόμησης που λαμβάνει χώρα στη Βοσνία. Συγκρίνοντας δύο περιοχές οι οποίες παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές, επιχειρώ να απαντήσω στο πρώτο υποερώτημα, το οποίο είναι το εξής: Εφόσον η διεθνής κοινότητα (ή ένα μεγάλο τμήμα της) αναγνωρίζει το Κόσοβο ως *sui generis* περίπτωση, πόσο ξεχωριστή είναι η διαδικασία της κρατικής του δόμησης; Τα μόνα κοινά που μοιράζονται το Κόσοβο και η Βοσνία φαινομενικά είναι η

γεωγραφική εγγύτητα και τα έργα κρατικής οικοδόμησης, τα οποία ξεκινούν στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στις δύο περιπτώσεις. Η πρώτη σύγκριση αφορά κυρίως στο παρελθόν, δηλαδή στην πορεία του Κοσόβου υπό τη διεθνή διοίκηση έως και το 2008 και την μονομερή διακήρυξη της ανεξαρτησίας του. Η επόμενη σύγκριση, στο δεύτερο κεφάλαιο, αφορά το μέλλον του. Συγκρίνοντας το Κόσοβο με την Κύπρο, στόχος είναι να προσκομιστούν στοιχεία για τη σχέση Κοσόβου-ΕΕ και τις ενταξιακές προοπτικές του Κοσόβου στην Ένωση. Η Κύπρος αποτελεί μία μοναδική έως τώρα περίπτωση, κράτους. Η Κύπρος επιτυγχάνει την εισδοχή στην ΕΕ, χωρίς να υπάρχει μία «τελική λύση» για το καθεστώς των διαμφισβητούμενων εδαφών του νησιού. Η σύγκριση μας επιτρέπει να αναρωτηθούμε, γιατί η Κύπρος καταφέρνει την ένταξη της στην ΕΕ; ή μάλλον γιατί το Κόσοβο δεν έχει κατορθώσει την ένταξη του έως και τώρα;

Στο δεύτερο μέρος θα αναλυθεί εκτενέστερα το έργο κρατικής δόμησης. Η υπόθεση του δευτέρου μέρους, αφορά την μοναδικότητα της ίδιας της διαδικασίας της κρατικής δόμησης του Κοσόβου. Το μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιείται στη συγκεκριμένη περίπτωση, προέρχεται από τις θεωρίες κρατικής δόμησης. Ο Lemay-Herbert, προτείνει στο βιβλίο των Chandler & Sisk, «Handbook of International Statebuilding» του 2013, μία εναλλακτική προσέγγιση στην κυρίαρχη βεμπεριανή αντίληψη. Αντί να επικεντρωθεί στην οικοδόμηση των κρατικών θεσμών, το πλαίσιο που προτείνει ο ερευνητής εξετάζει τη σχέση μεταξύ διεθνούς επέμβασης και εξωτερικών παραγόντων και τοπικών πολιτικών ελίτ και εσωτερικών παραγόντων. Πέρα από την μοναδικότητα ή την κανονικότητα της διαδικασίας κρατικής δόμησης του Κοσόβου, το παρών πόνημα επιθυμεί να διακρίνει τη δυναμική μεταξύ διεθνούς κοινότητας και Κοσόβου σε μία σειρά από θεματικές και αφηγήματα, όπως η νομιμότητα, η κρατική υπόσταση, η πολυεθνικότητα, η δημοκρατία και το κράτος δικαίου. Η ανάλυση χρησιμοποιεί στο πρώτο κεφάλαιο του δευτέρου ως εκπροσώπους των διεθνών αποστολών την UNMIK και την EULEX και ως εκπροσώπους των Κοσοβάρων τα πολιτικά κόμματα και τους πολιτικούς θεσμούς. Η ανάλυση εκεί, εστιάζει στη διακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου το 2008 και συγκεκριμένα στη δέσμευση για τη δημιουργία και λειτουργία ενός πολυεθνικού, δημοκρατικού κράτους. Εν κατακλείδι, η εργασία αυτή δεν αποτελεί ιστορική αναδρομή, παρότι χρησιμοποιεί ιστορικά στοιχεία. Δεν τελειώνει επίσης με την παράθεση γεγονότων. Τα καταληκτικά συμπεράσματα φιλοδοξούν να προσθέσουν τόσο στη συζήτηση περί της μοναδικότητας του Κοσόβου ως κατάστασης στις διεθνείς σχέσεις, όσο και στο συνεχιζόμενο διάλογο που διεξάγεται για τα διεθνή project κρατικής δόμησης που εκπονούν κυρίως οι θεσμοί και τα κράτη της Δύσης μαζί με τον ΟΗΕ.

Θεωρητικό Υπόβαθρο

Η κρατική δόμηση αποτελεί κομμάτι του ευρύτερου γνωστικού αντικειμένου που ονομάζεται «οικοδόμηση της ειρήνης» (peacebuilding). Πριν αναφερθώ στην οπτική της εργασίας γύρω από την κρατική δόμηση, είναι αναγκαίο να εντοπιστούν οι ρίζες της κρατικής δόμησης. Η οικοδόμηση της ειρήνης είναι ένα από τα τέσσερα βήματα, στα οποία αναφέρεται ο γενικός γραμματέας του ΟΗΕ, Boutros-Boutros Ghali, το 1992, όταν καταθέτει την αναφορά του με τίτλο “An Agenda for Peace: preventive diplomacy, peacemaking and peacekeeping”. Ορίζοντας συνοπτικά τις έννοιες, ο ΓΓ αναφέρει τα εξής: «η προληπτική διπλωματία, αποτελείται από δράσεις και μέτρα που έχουν σκοπό την επίλυση των διαφορών μεταξύ των μερών και τη γενικότερα πρόληψη ενάντια στη σύγκρουση. Το δεύτερο σκέλος, η δημιουργία της ειρήνης, έχει ως στόχο τη διεθνή διαμεσολάβηση προκειμένου να συνθηκολογήσουν δύο αντιμαχόμενες πλευρές. Η διατήρηση της ειρήνης, στο τρίτο βήμα περιλαμβάνει τη στρατιωτική ή και πολιτική παρουσία του ΟΗΕ σε μία περιοχή με σκοπό την επιτήρηση της Ειρήνης, συνήθως μετά από μία συμφωνία (π.χ. UNPROFOR στο Dayton). Η τέταρτη έννοια, η οποία μάς ενδιαφέρει περισσότερο, είναι αυτή της οικοδόμησης της ειρήνης έρχεται στο τέλος της διαδικασίας ειρήνευσης και σκοπός της, σύμφωνα με τον ΓΓ, είναι « η δράση για τον εντοπισμό και την υποστήριξη εκείνων των δομών που τείνουν να ενισχύουν και να σταθεροποιούν την ειρήνευση σε μία περιοχή, έτσι ώστε να αποφευχθεί μία νέα σύγκρουση» (Ρεπερτόριο Πρακτικών του Συμβουλίου Ασφαλείας ΟΗΕ, 1992:824). Δίπλα σε αυτόν τον ορισμό πρέπει να προστεθεί και το ιστορικό υπόβαθρο, έτσι ώστε να αντιληφθεί κανείς, ποιοι είναι οι φορείς αυτών των ιδεών και τι μορφή παίρνουν αυτές οι ιδέες τη συγκεκριμένη εποχή. Ο ΓΓ στο ίδιο κείμενο, αναφέρει πως το 1992, το χάσμα Ανατολής-Δύσης έχει γεφυρωθεί επαρκώς (προφανώς λόγω της κατάρρευσης της ΕΣΣΔ), παρότι οι ανισότητες μεταξύ πλανητικού Βορρά και πλανητικού Νότου παραμένουν.

Με αφορμή αυτή τη συγκυρία, ο ΓΓ προτείνει την ανάληψη νέων ευθυνών από το Συμβούλιο Ασφαλείας και από τον ΟΗΕ συνολικά (ibid:822). Οι νέες αυτές ευθύνες έχουν να κάνουν με το παραπάνω δόγμα της Ειρήνης. Οι ισχυροί του πλανήτη έχουν πλέον το ηθικό καθήκον να παρεμβαίνουν σε κράτη τα οποία καταρρέουν ή στα οποία λαμβάνει χώρα μία κατάφορη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και εφαρμόζοντας τα τέσσερα παραπάνω βήματα (προληπτική διπλωματία, ειρήνευση, διατήρηση της ειρήνης, οικοδόμηση της ειρήνης) να καταπολεμούν αποτελεσματικά τη βία και τη βαρβαρότητα. Η φιλοσοφική βάση αυτής της ιδέας, ότι είναι καθήκον των πολιτισμένων δημοκρατικών κρατών να «διασώσουν» την ανθρωπότητα, προέρχεται αναμφίβολα από το έργο του γερμανού φιλοσόφου Immanuel Kant. Ο Καντ παρατηρεί πως οι δημοκρατίες, δηλαδή τα δημοκρατικά κράτη δεν πολεμούν μεταξύ τους, εξαιτίας τριών κυρίως λόγων: Πρώτον η ανάπτυξη δημοκρατικών θεσμικών οργάνων, όπως το Κοινοβούλιο, μειώνει την πιθανότητα πολέμου, καθώς είναι δυσκολότερο να σχηματιστεί συναίνεση, ενώ υπάρχουν περισσότερες

ασφαλιστικές δικλείδες από ότι σε ένα αυταρχικό πολίτευμα. Δεύτερον, η ελεύθερη αγορά δημιουργεί δεσμούς μεταξύ των ανθρώπων και των κρατών. Το διακρατικό εμπόριο είναι πιο επικερδές από τον διακρατικό πόλεμο. Τρίτον το διεθνές δίκαιο παρέχει ένα επαρκές πλαίσιο για την αναγνώριση κάποιων δικαιωμάτων, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα οποία είναι απαραίτητα (Bruce Russett et al. 1998, Huntley 1996).

Αυτές οι τρεις βασικές αρχές αντικατοπτρίζουν τη φιλελεύθερη κοσμοθεωρία για την οικοδόμηση της ειρήνης (liberal peace). Σύμφωνα με αρκετούς μελετητές του θέματος (Mac Ginty & Richmond 2007, Chandler 2004, Simangan 2018), ο φορέας των ιδεών που εκφράζει ο ΓΓ το 1992, αλλά και των ιδεών του Kant, είναι κυρίως τα δυτικά κράτη, τα οποία τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή ασπάζονται το φιλελευθερισμό. Οι αξίες του φιλελευθερισμού, ως πρακτικής εκείνης της εποχής μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: « μία επίσημη και άτυπη δέσμευση για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων... η ιδέα του κράτους δικαίου, ελευθερία της έκφρασης και του συνεταιρίζεσθαι, οικονομία της ελεύθερης αγοράς και κυβερνήσεις που εκλέγονται στο πλαίσιο πολυκομματικών ελεύθερων εκλογών» (Mac Ginty, 2010:393, Herring, 2008:48). Αυτές οι καντιανές ιδέες αποτελούν τη βάση της ιδέας της οικοδόμησης της ειρήνης. Πράγματι τη δεκαετία του 1990, οι δυτικές δυνάμεις και ο ΟΗΕ παρεμβαίνουν σε μία σειρά από εμπόλεμες ζώνες (Βοσνία και Ερζεγοβίνη, Κόσοβο, Ανατολικό Τιμόρ, Ρουάντα) , με σκοπό αρχικά την παύση της σύγκρουσης και έπειτα την καθοδήγηση των τοπικών αρχών με τελικό σκοπό την ειρήνευση, η οποία θα έρθει μέσα από τη φιλελευθεροποίηση αυτών των κρατών ή περιοχών. Η φιλελευθεροποίηση αυτή θα επιτευχθεί με την εισαγωγή της ελεύθερης αγοράς, του κοινοβουλευτισμού και του κράτους δικαίου στις περιοχές αυτές. Υπάρχει μία διάχυτη αντίληψη εκείνη την εποχή, πως ο δυτικός φιλελευθερισμός είναι εξ ορισμού φορέας της ειρήνης, καθώς εμφορείται από αυτές τις καντιανές ιδέες. Επομένως η εισαγωγή του σε κοινωνίες του Δεύτερου και του Τρίτου Κόσμου θα οδηγήσει τα κράτη αυτά σε ειρήνευση (Mac Ginty, 2010:394).

Το Κόσοβο, ως σύλληψη της διεθνούς κοινότητας , είναι ένα κράτος «ξεκάθαρα φιλελεύθερο, βασισμένο στις αρχές των δημοκρατικών αξιών και θεσμών... ένα κράτος στο οποίο λειτουργεί η ελεύθερη αγορά» (Paris, 2002:646). Το Κόσοβο σε αυτή του θέαση, θα μπορούσε να γίνει ένα παράδειγμα «θετικής ειρήνης» (positive peace), μίας ειρήνης η οποία οικοδομείται με ειρηνικά μέσα, διατηρείται με ειρηνικά μέσα και προωθεί την ενσωμάτωση όλων των μερών σε μία κοινωνία (Galtung 1964). Στον αντίποδα αυτής της έννοιας βρίσκεται η «αρνητική ειρήνη» (negative peace). Σε αυτή την κατάσταση, η ειρήνη, δεν είναι παρά η απουσία του πολέμου, η απουσία της πολεμικής σύγκρουσης. Η αρνητική ειρήνη μπορεί να επιβληθεί και με μη-ειρηνικά μέσα, όπως στο Κόσοβο το 1999, με τον νατοϊκό βομβαρδισμό (Galtung 1964, Mac Ginty, 2010:394). Μία από τις κατηγορίες εναντίον της φιλελεύθερης αυτής ιδέας της οικοδόμησης ειρήνης είναι πως, ενώ διακηρυκτικά υποστηρίζονται αξίες κλασικά φιλελεύθερες, στην πραγματικότητα η Δύση και οι διεθνείς αποστολές ενδιαφέρονται περισσότερο για γεωπολιτικούς στόχους, ενώ κατηγορούνται ότι τελικά καταφέρνουν

την προώθηση ξένων οικονομικών της συμφερόντων και την ισχυροποίηση των περιφερειακά και τοπικά ισχυρών ελίτ, με τις οποίες συνεργάζεται η διεθνής κοινότητα (ibid). Για μεγάλο μέρος της δεκαετίας του 1990, υπάρχουν πονήματα τα οποία υποστηρίζουν τη διεθνή εξωτερική επέμβαση σε κράτη υπό κατάρρευση ή σε εμπόλεμες ζώνες, με σκοπούς αφενός την καθαίρεση των διεφθαρμένων τοπικών ελίτ, που οδηγούν το λαό τους σε αναίτιους πολέμους και αφετέρου την απελευθέρωση της κοινωνίας των πολιτών σε αυτά τα κράτη από τον αυταρχισμό και την οπισθοδρομικότητα αυτών των τοπικών ελίτ (Holsti 1996, Kaldor 1999, Keck and Sikkink, 1998). Αυτή η γραμμική αφήγηση, όπως ονομάζεται, καλούσε τον ΟΗΕ, αλλά κυρίως τα ισχυρά δυτικά κράτη της δεκαετίας του 1990 να λάβουν δράση σε περιπτώσεις όπως η Βοσνία (1992-95) και το Κόσοβο (1999), όπου οι πολιτικές ελίτ παρασέρνουν τους τοπικούς πληθυσμούς σε εθνικιστικούς πολέμους (Chandler, 2012:19).

Αυτή η κυρίαρχη -τότε- αντίληψη περί κρατικής δόμησης και οικοδόμησης της ειρήνης σύντομα συναντά κριτική. Ενώ αυτή η οπτική εστιάζει στη διάχυση νορμών και αξιών, από πάνω προς τα κάτω ή από το εξωτερικό προς το εσωτερικό, η σύγχρονη ακαδημαϊκή συζήτηση περιστρέφεται γύρω από την «υβριδικότητα» των διαδικασιών της κρατικής δόμησης και της οικοδόμησης της ειρήνης. Η διαδικασία αυτή δεν είναι μόνο ένα σχήμα στο οποίο οι διεθνείς αποστολές υπαγορεύουν και οι πολιτικές ελίτ και οι τοπικοί πληθυσμοί εφαρμόζουν. Αντιθέτως η διαδικασία αυτή είναι υβριδική επειδή οι τοπικοί και οι εξωτερικοί παράγοντες βρίσκονται σε μία διαλεκτική σχέση, όπου υπάρχει συμβίωση και συνεργασία σε τομείς, αλλά και αντίσταση και διαμάχη. Η D. Simangan (2018:2), αναφέρει πως το Κόσοβο είναι μία χαρακτηριστική περίπτωση αρνητικής, αλλά και υβριδικής ειρήνης επειδή «οι εντολές της UNMIK αντικατόπτριζαν τις παραδοχές της φιλελεύθερης οικοδόμησης της ειρήνης, ενώ η εφαρμογή των εντολών της αποτύπωσε την περίπλοκη δυναμική μεταξύ διεθνών και τοπικών παραγόντων.» Το έργο της οικοδόμησης ειρήνης και της κρατικής δόμησης σύμφωνα με αυτό το πλαίσιο είναι αποτέλεσμα αυτής της διαλεκτικής σχέσης μεταξύ τοπικών και εξωτερικών παραγόντων. Η οπτική αυτής της εργασίας είναι πως στην περίπτωση του Κόσοβου υπάρχει πράγματι μία υβριδικότητα. Στο ίδιο άρθρο, η D. Simangan παραθέτει το άρθρο του Wolfgram (2008), στο οποίο αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο οι δυνάμεις του NATO συνεργάζονται με πρόσωπα και δομές του αλβανοκοσοβάρικου «Εθνικόαπελευθερωτικού Στρατού του Κόσοβου» (αγγλ. KLA), ενώ υπογραμμίζεται ο τρόπος με τον οποίο οι ΗΠΑ και κράτη-μέλη της ΕΕ υποστηρίζουν σκιώδεις φιγούρες (όπως ο πρώην Πρόεδρος Haradinaj). Σύμφωνα με τον Wolfgram (2008:484), αλλά και τον Distler (2018), η διεθνής αποστολή συνεργάζεται συνειδητά με θεσμούς, πρόσωπα και δομές, που δεν προωθούν τις φιλελεύθερες αξίες της με σκοπό την εξασφάλιση της περιφερειακής σταθερότητας και την επίτευξη γεωπολιτικών στόχων. Αυτή η συμβιωτική σχέση αποτελεί ένα από τα αναλυτικά εργαλεία της εργασίας, με σκοπό την περαιτέρω εξερεύνηση της πραγματικότητας στο Κόσοβο.

Μεθοδολογία

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε βασίζεται σε δευτερογενή βιβλιογραφία. Αντλούνται στοιχεία από δευτερογενείς πηγές, όπως άρθρα επιστημονικών περιοδικών, κεφάλαια βιβλίων και δημοσιογραφικά άρθρα. Ταυτόχρονα υπάρχουν και ορισμένες πρωτογενείς πηγές, όπως είναι οι αναφορές ΜΚΟ και άλλων οργανισμών ή φορέων, οι οποίες είναι σύγχρονες με τα γεγονότα, όπως η αναφορά του International Crisis Group για το Κόσσοβο το 1999, ή τα άρθρα του δυτικού τύπου για τις εκλογές της Βοσνίας το 1996. Επιλέγω μία ποιοτική μέθοδο ανάλυσης, παρότι υπάρχουν αρκετές μελέτες που χρησιμοποιούν ποσοτικές μεθόδους (Gashi et. al. 2016, Gazmend et. al. 2017, Qehaja & Prezelj 2017), οι οποίες έχουν προωθήσει τη μελέτη του Κόσσοβου στους τομείς της ιστορικής δημογραφίας, των οικονομικών σπουδών και της ανθρωπολογίας. Η επιλογή αυτή δεν είναι τυχαία· η ποιοτική ανάλυση προκρίνει μια ορθότερη εξέταση της διάδρασης μεταξύ εξωτερικών και εσωτερικών παραγόντων, ενώ παράλληλα κύριοι πρωταγωνιστές αυτού του κειμένου είναι πρόσωπα, δομές και θεσμοί. Ακόμη το αναλυτικό εργαλείο το οποίο επιλέγεται έχει τις ρίζες του στο έργο του Barry Buzan της αγγλικής σχολής, μίας μεσαίας θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων, η οποία προκρίνει τη σημασία των ιδεών, των νορμών και των αξιών, καθώς και των ποιοτικών μεθόδων ανάλυσης (Murray, 2016).

Το πόνημα δανείζεται μεγάλο κομμάτι από την κριτική ματιά του David Chandler απέναντι στην ιδέα της κρατικής δόμησης, αλλά εμπνέεται και από συγγραφείς όπως ο N. Lemay-Herbert και ο Barry Buzan. Ο Barry Buzan, τονίζει τη δύναμη του κόσμου των ιδεών και πιο συγκεκριμένα υπερτονίζει την υπόσταση του κράτους ως ιδεολογική κατασκευή. Το κράτος του Buzan είναι πολύ περισσότερο κοινωνικοπολιτικό και ιδεατό από ότι είναι απτό, δεν σταματά ούτε καθορίζεται από τα φυσικά του χαρακτηριστικά (Chandler, 2013:9). Αντίθετα με την κυρίαρχη οπτική της κρατικής δόμησης, όπου το αντικείμενο είναι οι πολιτικοί θεσμοί του κράτους και η γραφειοκρατική δομή, σε σημείο όπου κράτος και κοινωνία είναι διαχωρισμένα στοιχεία, η προσέγγιση που προτείνεται τονίζει άλλα στοιχεία. Ενώ οι ακόλουθοι αυτής της βεμπεριανής οπτικής, υποστηρίζουν πως το κράτος δεν υπάρχει χωρίς την κυριαρχία του επί του εδάφους και επί του πληθυσμού που κατοικεί στο έδαφος που κυριαρχούν, στοχαστές όπως ο Buzan αντιστρέφουν το αξίωμα. «χωρίς μια ευρέως διαδεδομένη και πολύ βαθιά ριζωμένη ιδέα του κράτους μεταξύ του πληθυσμού, οι ίδιοι οι κρατικοί θεσμοί έχουν δυσκολία επιβίωσης» (Buzan, 1991:64, *ibid*). Αυτή η οπτική, όπως αναφέρει ο Lemay-Herbert εκκινεί από μία ντυρκεϊμική (από τον Γάλλο κοινωνιολόγο Emil Durkheim) σύλληψη, όπου το κράτος περιέχει και χαρακτηρίζεται από τη συλλογική μνήμη του πληθυσμού. Αυτό που καθορίζει εν τέλει το κράτος δεν είναι μόνο οι θεσμοί του, αλλά η πολιτική συνείδηση του πληθυσμού του κράτους, η οποία προέρχεται από τη συλλογική μνήμη, τις ιδέες και τα συλλογικά βιώματα (*ibid*). Το κράτος είναι το άδαιο δοχείο, στο οποίο δίνει ζωή αυτή η συνείδηση. Σε αυτό το πνεύμα, αναπτύσσεται μία διαλεκτική σχέση μεταξύ της μοναδικής συλλογικής συνείδησης των Κοσοβάρων από την μία και των εξωτερικών θεσμών, από την άλλη

,οι οποίοι αναλαμβάνουν το έργο της κρατικής δόμησης. Το παρόν πλαίσιο με την έμφαση στην αλληλεπίδραση εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων, χρησιμοποιούν σε άρθρο τους και οι Tadic & Elbasani (2018) για να εξετάσουν πως τα πολιτικά κόμματα του Κοσόβου καταχρώνται τον κρατικό μηχανισμό του Κοσόβου.

Μέρος Α': Το Κόσοβο ως περίπτωση *sui generis*

Κεφάλαιο 1-Sui Generis?

Εξετάζοντας κανείς την περίπτωση του Κοσόβου είναι βέβαιο πως από την αρχή θα βρεθεί αντιμέτωπος με τις ιδιαιτερότητες και τις παραδοξότητες της κατάστασης του. Πολλαπλά ερωτήματα μπορούν να εγερθούν για σχεδόν όλες τις πτυχές της ύπαρξης του Κοσόβου. Αρχικά, δεν είναι σαφές αν το Κόσοβο αποτελεί ανεξάρτητο κράτος ή αν ,ακόμη είναι διεθνές προτεκτοράτο (Preuss,2018), καθώς η περιοχή το 2021 βρίσκεται ακόμη υπό την επιτήρηση της EULEX στο πολιτικό σκέλος και της Δύναμης Κοσσυφοπεδίου (KFOR) στο στρατιωτικό σκέλος. Παρότι πρόκειται για δημιούργημα του ΟΗΕ (βάση της απόφασης 1244/1999 του Συμβουλίου Ασφαλείας), πάνω από τα μισά μέλη του ΟΗΕ δεν αναγνωρίζουν το Κόσοβο, ενώ τα υπόλοιπα, μαζί και 22 από τα 27 κράτη της ΕΕ του αποδίδουν όλες τις ιδιότητες που χαρακτηρίζουν ένα κράτος. Παρότι φαινομενικά απλή, η τελευταία πρόταση είναι αρκετά παράδοξη, τουλάχιστον από νομική σκοπιά. Όπως επισημαίνει ο καθηγητής και συγγραφέας Δικαίου, Ulrich K. Preuss(2018:32), η αναγνώριση ενός κράτους από ένα άλλο συνεπάγεται πως, το κράτος που αναγνωρίζεται πληροί τα κριτήρια του εθιμικού διεθνούς δικαίου, δηλαδή αυτό σημαίνει πως το κράτος «Ασκει αποτελεσματικό έλεγχο μιας περιοχής και του πληθυσμού της περιοχής, μέσω μιας κυβέρνησης που έχει την ικανότητα να διατηρήσει μια έννομη τάξη, και έχει επίσης τη δυνατότητα να τηρεί το διεθνές δίκαιο». Τα 22 αυτά ευρωπαϊκά κράτη δηλαδή, αποφαινόνται από την μία, πως το Κόσοβο έχει τις παραπάνω δυνατότητες ως ανεξάρτητο κράτος, από την η ΕΕ ως οργανισμός έχει αναπτύξει στο Κόσοβο την EULEX με σκοπό την επιτήρηση του κράτους δικαίου στο Κόσοβο. Επομένως με την αναγνώριση του Κοσόβου, δημιουργείται το παράδοξο να αναγνωρίζουν τα περισσότερα κράτη της ΕΕ ότι το Κόσοβο έχει τις παραπάνω δυνατότητες, ενώ ταυτόχρονα αυτές οι ίδιες λειτουργίες βρίσκονται υπό την επιτήρηση της EULEX. Γιατί λοιπόν αυτές οι δυνατότητες χρήζουν επιτήρησης; Μία απάντηση η οποία επανεμφανίζεται σαν μοτίβο στην παραπάνω ερώτηση είναι, πως το Κόσοβο αποτελεί μία περίπτωση *sui generis*, μία εξαιρετική περίπτωση η οποία χρήζει ιδιαίτερης

μνείας και αντιμετώπισης σε επίπεδο διεθνών σχέσεων, διεθνούς δικαίου, αλλά και σε ακαδημαϊκό επίπεδο. Συχνά η περιοχή κατηγοριοποιείται ως *sui generis*, τόσο εξαιτίας της *de facto* απόσχισης του Κοσόβου από τη Γιουγκοσλαβία μετά τους νατοϊκούς βομβαρδισμούς, όσο και εξαιτίας της μονομερούς ανακήρυξης της ανεξαρτησίας του Κοσόβου από τη Σερβία το 2008.

Ιστορικά υπέρ της άποψης, ότι το Κόσοβο αποτελεί μία περίπτωση *sui generis*, τάσσονται οι δυτικές δυνάμεις, δηλαδή, οι ΗΠΑ, το NATO, πολλά μέλη της ΕΕ, η Μεγάλη Βρετανία και εναντίον έως και σήμερα είναι προφανώς η Σερβία, αλλά και η Κίνα με τη Ρωσία. Η τελευταία όπως θα δούμε στη συνέχεια επηρεάστηκε αρκετά από την υπόθεση του Κοσόβου. Οι υπέρμαχοι της πρώτης άποψης χαρακτηρίζουν τον τρόπο με τον οποίο προέκυψε το Κόσοβο ως *sui generis*. Η απόσχιση του Κοσόβου, σύμφωνα με τους Δυτικούς δεν έχει προηγούμενο και δεν πρέπει να έχει και επόμενο. Χαρακτηρίζοντας την περίπτωση του Κοσόβου ως *sui generis*, αυτό που υπονοείται από την πλευρά των προστατών του Κοσόβου είναι το εξής: Ο τρόπος που προκύπτει το Κόσοβο, το καθιστά τόσο εξαιρετικό, ώστε να μην μπορεί να προβλεφθεί η περίπτωση του στο διεθνές δίκαιο (Rossi,2016). Επομένως ενέργειες όπως, η νατοϊκή επέμβαση του 1999 στο Κόσοβο, μπορούν να δικαιολογηθούν, καθώς πρόκειται για εξαιρετικές δράσεις μπροστά σε μία εξαιρετική κατάσταση. Το γεγονός ότι, το NATO χωρίς τη συγκατάθεση όλων των μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, μπόρεσε να παραβιάσει την κυριαρχία της Γιουγκοσλαβίας και να βομβαρδίσει το καθεστώς του Μιλόσεβιτς, μπορεί να δικαιολογηθεί υπό το πρίσμα του *sui generis* εφόσον συντρέχουν κάποιοι εξαιρετικοί λόγοι. Αυτές οι εξαιρετικές συνθήκες παρότι χαρακτηρίζονται ως μοναδικές και άχρονες έχουν τις ρίζες τους στο παρελθόν.

Η ιστορικός, πολιτικός επιστήμονας και δημοσιογράφος Beatriz Bissio (Prokovic, 2018:16) παρατηρεί με τη σειρά της, πως η επέμβαση του NATO το 1999 παραβιάζει μία σειρά από κανόνες του διεθνούς δικαίου, όπως η αρχή της μη-επέμβασης στο εσωτερικό άλλων κρατών ή το άρθρο δύο του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Ωστόσο αναφέρει πως ήδη από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου νέες νόρμες και αξίες υπεισέρχονται στη διεθνή τάξη (ibid: 17). Αυτές οι ιδέες και αξίες, που προκύπτουν από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και εμφορούνται από τις καντιανές ιδέες για την ανάγκη ανάπτυξης μίας παγκόσμιας κοινότητας, φέρνουν στο προσκήνιο τη συζήτηση για έναν παγκόσμιο οργανισμό, ο οποίος θα έχει μεγαλύτερο κύρος και ισχύ από την Κοινωνία των Εθνών και θα λειτουργεί ως μία οιοονεί παγκόσμια διακυβέρνηση. Οι Σύνοδοι για την Αποτροπή και την Τιμωρία της Γενοκτονίας, καθώς και η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, λειτουργούν ως πρόγονοι του δόγματος, που τελικά εφαρμόστηκε κατά την νατοϊκή επέμβαση στο Κόσοβο. Παρότι οι ρίζες βρίσκονται εκεί, η εμπειρία της αποαποικιοποίησης, η άνοδος της συζήτησης για τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι «νέοι πόλεμοι» της δεκαετίας του 1990 (Kaldor,1999) το μορφοποιούν καταλυτικά. Το δόγμα αυτό ονομάζεται “Responsibility to Protect”(R2P). Στο δόγμα αυτό αναφέρονται και οι

Bellamy και Dune (Bellamy & Dune 2016). Εντοπίζουν επίσης τις ιδεολογικές του απαρχές στον μεταπολεμικό κόσμο και πιο συγκεκριμένα στις τέσσερις Συνόδους της Γενεύης(1948) και τα Πρωτόκολλα που ακολούθησαν, τα οποία ασχολούνται με τα εγκλήματα σε καιρό πολέμου και πιο συγκεκριμένα με τα εγκλήματα κατά του άμαχου πληθυσμού, όπως η γενοκτονία και η εθνοκάθαρση. Το δόγμα της R2P εμφανίζεται πρώτη φορά με αυτόν τον τίτλο στις εργασίες της Διεθνούς Επιτροπής για την Παρέμβαση και την Κρατική Κυριαρχία (2000), η οποία συστάθηκε έπειτα από πρωτοβουλία της καναδικής κυβέρνησης (Prokovic,2018:18). Ωστόσο, όπως πολύ σωστά επισημαίνουν οι Bellamy και Dune, ενώ αυτές οι ανθρωπιστικές ιδέες και παραδοχές του δόγματος της R2P υπάρχουν πολλές δεκαετίες, κανένα κράτος ή διεθνής οργανισμός δεν τις επικαλέστηκε έως το 1999 για να παραβιάσει την εδαφική ακεραιότητα ή την κυριαρχία ενός κράτους.

Οι Staunton και Dunne (2016) μάλιστα αναφέρουν τουλάχιστον δύο περιπτώσεις στρατιωτικής επέμβασης με ανθρωπιστικά κίνητρα. Οι επεμβάσεις αυτές δε διαφέρουν παρασάγγας από τις ιδέες του δόγματος. Στην πρώτη περίπτωση, η Ινδία παρεμβαίνει στρατιωτικά το 1971 στον πακιστανικό εμφύλιο για να σταματήσει τα εγκλήματα πολέμου κατά των ινδουιστών, αλλά επικαλείται λόγους αυτοάμυνας για να δικαιολογήσει τη χρήση βίας στο πακιστανικό έδαφος, επιχείρημα που δεν έγινε δεκτό από το Συμβούλιο Ασφαλείας. Στη δεύτερη περίπτωση ο βιετναμέζικος στρατός επεμβαίνει το 1978 στην Καμπότζη του Pol Pot και των Ερυθρών Χμέρ και καταλύει τελικά το καθεστώς του το 1979. Οι μαζικές εκκαθαρίσεις αμάχων οι οποίες σταμάτησαν με την είσοδο του στρατού του Βιετνάμ δε χρησιμοποιήθηκαν πάλι ως επιχείρημα για να δικαιολογηθεί η επέμβαση στον ΟΗΕ. Μάλιστα οι συγγραφείς αναφέρουν πως τέσσερις νατοϊκές χώρες είχαν την άποψη πως στη συγκεκριμένη περίπτωση «ακόμη και σημαντικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δε θα δικαιολογούσαν στρατιωτική επέμβαση». Παρότι το Βιετνάμ και η Ινδία έπραξαν κοντά στη λογική της R2P, η διεθνής κοινότητα της ψυχροπολεμικής δεκαετίας του 1970 θεωρούσε απαράδεκτη την επέμβαση στο εσωτερικό ενός τρίτου κράτους για ανθρωπιστικούς λόγους. Το γεγονός μαρτυρούν και οι αιτιάσεις που προβάλλουν τα δύο κράτη. Προσπαθούν να αποδείξουν πως η κατάσταση στις γειτονικές τους περιοχές είναι επικίνδυνη για την εδαφική ακεραιότητα τους και επιχειρούν να δείξουν πως βρίσκονται σε νόμιμη άμυνα. Οι Βιετναμέζοι και οι Ινδοί πράγματι δεν επεμβαίνουν στα γειτονικά τους με τον τρόπο που επεμβαίνει η Δύση στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο. Οι Βιετναμέζοι και οι Ινδοί, παρότι πιθανότατα παρεμβαίνουν για να σταματήσει η αιματοχυσία και η πολιτική αστάθεια, δεν εμπλέκονται σε μία διαδικασία κρατικής δόμησης, ούτε σταδιακής οικοδόμησης μίας ειρήνης με τα βήματα που προτείνει ο πρώην ΓΓ, BB Ghali. Η μεγάλη διαφορά είναι πως οι Δυτικοί, εμπλέκονται σε αποστολές που είναι πολύ πιο φιλόδοξες από την απλή κατάπαυση πυρός.

Από τα παραπάνω παραδείγματα μπορούν με σχετική ευκολία να εξαχθούν δύο συμπεράσματα. Πρώτον η παρέμβαση ενός κράτους στα εσωτερικά ενός άλλου με επίδοκο αμάχους δεν είναι κάτι νέο στη διεθνή πραγματικότητα. Δεύτερον, το τι

θεωρείται νόμιμο ή κανονικό σε ότι αφορά την κρατική συμπεριφορά μπορεί να αλλάξει. Πιο συγκεκριμένα ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών υπάρχει ήδη από το 1945, αλλά αλλιώς ερμηνεύθηκε από τη διεθνή κοινότητα το 1978 και αλλιώς το 1949. Ποιος ορίζει την ερμηνεία του Χάρτη ή άλλων διεθνών συμβάσεων; Αρκετοί ερευνητές, όπως ο Σ. Πεσμαζόγλου τονίζουν πως το κανονικό στις διεθνείς σχέσεις το ορίζουν κάθε φορά οι περιφερειακά και πλανητικά ισχυροί (Πεσμαζόγλου, 2001:111). Ακολουθώντας το συλλογισμό αυτό μπορούμε να υποθέσουμε πως οι μεγάλες δυνάμεις δεν είχαν συμφέρον ή δεν ήθελαν να δημιουργηθεί προηγούμενο ανθρωπιστικής επέμβασης τη δεκαετία του 1970, ενώ στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και τις αρχές του 2000 μπορεί οι συνθήκες να ήταν διαφορετικές. Ακόμη, η επέμβαση του NATO στο Κόσοβο το 1999 ίσως συμβολίζει και το τέλος της πρωταρχικότητας της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών και την έναρξη μίας νέας εποχής.

Κεφάλαιο 1.1-R2P

Η ιστορία της στρατιωτικής επέμβασης στο Κόσοβο είναι συνυφασμένη με την πρώτη ολοκληρωμένη εμφάνιση του προαναφερθέντος δόγματος R2P στη διεθνή πραγματικότητα (παρότι ο όρος πρώτη φορά εμφανίζεται σε επίσημο κείμενο του Συμβουλίου Ασφαλείας το 2011 με αφορμή το λιβυκό εμφύλιο). Ερευνητές, όπως ο David Chandler διακρίνουν μία μετάλλαξη του δόγματος με την πάροδο του χρόνου. Στην ουσία, το δόγμα στην αρχή, διαπραγματεύεται την ίδια την έννοια της κρατικής κυριαρχίας. Αντί να αντιμετωπίζεται ως δικαίωμα του κράτους, η κυριαρχία πλέον προσδιορίζεται ως ευθύνη (Alvarez, 2007). Είναι ευθύνη του κράτους να προστατεύει τον πληθυσμό που τελεί υπό την κυριαρχία του. Εάν δεν το καταφέρνει αυτό, είναι επίσης ευθύνη του ΟΗΕ και των άλλων κρατών να επέμβουν. Αυτή εκδοχή του δόγματος φαίνεται να εφαρμόζεται στο Κόσοβο. Όπως τονίζει ο Alvarez στη Σύνοδο της Χάγης το 2007, το δόγμα R2P, «αποτυπώνει μία οπτική της κυριαρχίας πριν το Πόλεμο κατά της Τρομοκρατίας, αλλά μετά το Ψυχρό Πόλεμο» (2007:217). Έκτοτε, το δόγμα αλλάζει για να προσαρμοστεί στις εκάστοτε συνθήκες, είτε αυτές είναι ο πόλεμος κατά της Τρομοκρατίας ή οι ασύμμετρες απειλές των σύγχρονων πολέμων. Επιστρέφοντας στο 1999, οι ΗΠΑ και το NATO βρίσκονταν σε μία περίεργη θέση. Οι δύο επιλογές που υπήρχαν στο Κόσοβο ήταν να μην γίνει καμία παρέμβαση και η άλλη ήταν η στρατιωτική επέμβαση, δύο ακραίες επιλογές καμία από τις οποίες δεν παρήγαγε ένα απόλυτα επιθυμητό αποτέλεσμα (Chandler, 2010γ). Το έργο της Διεθνούς Επιτροπής για την Παρέμβαση και την Κρατική Κυριαρχία ήταν να βρει τρόπο να κάμψει την εθνική κυριαρχία και να ορίσει ένα ανώτατο όριο παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ώστε να γίνει εφικτή η ανθρωπιστική επέμβαση. Αυτή η πρώιμη μορφή R2P χαρακτηρίζεται από τρεις πυλώνες. Συγκεκριμένα η Επιτροπή αναφέρει την υποχρέωση της αποτροπής, την υποχρέωση της αντίδρασης και την υποχρέωση της κρατικής δόμησης. Αυτή η πρώιμη σύλληψη καταδεικνύει το συνεχές της παρέμβασης (ibid). Η παρουσία των ξένων δυνάμεων δε σταματά στην αποτροπή.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα διάφορα εργαλεία που έχουν επιστρατευτεί στο Κόσοβο, όπως η νατοϊκή δύναμη του Κοσόβου (KFOR), η οποία δρα από το 1999 με σκοπό τη διατήρηση της ειρήνης στην περιοχή, η Αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στο Κόσοβο, η οποία μαζί με την EULEX, επιτηρεί και προωθεί το κράτος δικαίου στην περιοχή. Αυτή η πρώτη ανάγνωση του R2P εννοεί πως οι τρεις πυλώνες αποτελούν ευθύνες των δυτικών δυνάμεων, οι οποίες πρέπει ενεργά να προωθήσουν τις νόρμες και τους κανόνες της διεθνούς κοινότητας σε μέρη του κόσμου όπως το Κόσοβο και το Νότιο Σουδάν.

Η νέα ενημερωμένη εκδοχή R2P (OHE 2009), εστιάζει πολύ περισσότερο στην αποτροπή, την κρατική δόμηση και την ενδυνάμωση του κράτους το οποίο αντιμετωπίζει κρίσεις στο εσωτερικό του. Η μεγάλη διαφορά της ανανεωμένης εκδοχής είναι πως η ευθύνη πλέον μετατοπίζεται. Οι τρεις νέοι πυλώνες είναι οι εξής: Πρώτον τονίζεται η αρμοδιότητα του ίδιου του κράτους να εγγυάται την προστασία των πολιτών του, δεύτερον η αρωγή και η ανάπτυξη των δυνατοτήτων των κρατών και τέλος η έγκαιρη και αποφασιστική απόφαση της διεθνούς κοινότητας-εφόσον χρειαστεί-. Εκ πρώτης όψεως φαίνονται παρεμφερείς αντιλήψεις, ωστόσο ενυπάρχουν σημαντικές διαφορές. Όπως αναφέρει πάλι ο Chandler (2010γ:163) «Αντί να εστιάσει κανείς στις ευθύνες των δυτικών κρατών για την πρόληψη, την αντίδραση και την ανοικοδόμηση των κρατικών θεσμών, το ανασχηματισμένο R2P επικεντρώνεται στις ευθύνες και δυνατότητες του «αδύναμου» ή «αποτυχημένου» κράτους, που θεωρείται ότι χρειάζεται βοήθεια. Είναι το μη-δυτικό κράτος που βρίσκεται στο επίκεντρο του σημερινού R2P». Αμέσως δημιουργείται άλλος ένας προβληματισμός. Ποια είναι τα μη-δυτικά κράτη; Είναι σαφώς προσδιορισμένα γεωγραφικά ή υπάρχουν άλλα κριτήρια; Κράτη όπως η Ιαπωνία και η Νότια Κορέα σίγουρα θεωρούνται κοντά στον ανεπτυγμένο δυτικό κόσμο παρότι γεωγραφικά ανήκουν στην Άπω Ανατολή. Μία υπόθεση μπορεί να είναι πως ως μη-δυτικά ο συγγραφέας εννοεί τα μη-ανεπτυγμένα κράτη, αυτά που παρεκκλίνουν από την παγκόσμια τάξη, όπως για παράδειγμα απέκλιναν τα κράτη του «Άξονα του Κακού» για τον Πρόεδρο Bush . Σίγουρα στα μάτια της πλειοψηφίας του δυτικού κόσμου η Γιουγκοσλαβία του 1999 αποτελεί ένα παράδειγμα τέτοιου κράτους, εξαιτίας των εθνοκαθάρσεων που ακολουθούν τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και φυσικά της γενοκτονίας που έλαβε χώρα στη Σρεμπρένιτσα. Η επέμβαση στο έδαφος αυτού του κράτους δικαιολογείται το 2001, καθώς ο ΟΗΕ, το NATO, οι ΗΠΑ και η παγκόσμια κοινότητα είχαν υποχρέωση να αποτρέψουν το διωγμό των Αλβανοκοσοβάρων από τις εστίες τους. Η πλαισίωση του ζητήματος διεθνώς έρχεται σχεδόν αποκλειστικά από πομπούς, οι οποίοι αναπαραγάγουν το ίδιο μήνυμα. Όπως γράφει ο Σ. Πεσμαζόγλου (2001), οι δυτικοί καταφέρνουν να μονοπωλήσουν την έγκυρη ενημέρωση και τελικά δημιουργείται η «πολλαπλάσια ηχώ της ίδιας φωνής. Πομποί του μηνύματος είναι εκείνη την εποχή το αμερικανικό Πεντάγωνο, ο Λευκός Οίκος, τα μεγάλα τηλεοπτικά δίκτυα. Οι πομποί αυτοί εμφανίζονται ως οι αποκλειστικοί κάτοχοι της εγκυρότητας και της αλήθειας. Αυτό συμβαίνει επειδή ακριβώς η στρατιωτική επέμβαση στα εσωτερικά της Γιουγκοσλαβίας παραμένει αμφιλεγόμενη στα τέλη του 20^{ου} αιώνα. Διαφορετικά δε θα ήταν απαραίτητη μία τόσο εκτενής

εκστρατεία πειθούς. Το πρόβλημα της ανθρωπιστικής επέμβασης στο Κόσοβο είναι ότι κάνει πάρα πολλά, πολύ γρήγορα, χωρίς την έγκριση του ΟΗΕ. Σημαντικός παράγοντας φαίνεται πως είναι και η εμπειρία της σφαγής της Srebrenica, όπου η δύναμη του ΟΗΕ αντέδρασε πολύ αργά. Ορισμένοι μελετητές αναφέρονται στα γεγονότα του Κοσόβου ως μία μάχη μεταξύ δύο κόσμων, «μίας πολιτισμικής σύγκρουσης μεταξύ ενός κόσμου, ο οποίος προχωρά προς την παγκοσμιοποίηση και ενός κόσμου που έχει μείνει πίσω» (Χατζημιχάλης, 2016:126).

Πέρα από τη σημασία του για τις διεθνείς σχέσεις, το Κόσοβο είναι σημαντικό και ως θεματική του διεθνούς δικαίου. Η μονομερής διακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου το 2008 και η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου το 2010 έπειτα από την προσφυγή της Σερβίας ανακίνησαν τη συζήτηση περί της μοναδικότητας του Κοσόβου. Το σημείο κλειδί φαίνεται πως είναι η Απόφαση 1244/1999 του Συμβουλίου Ασφαλείας. Το Διεθνές Δικαστήριο αποφάσισε το 2010, πως η διακήρυξη της ανεξαρτησίας ενός κράτους δεν απαγορεύεται από τους γενικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου, απαντώντας τυπικά και μόνο στο ερώτημα που τέθηκε. Το Κόσοβο έως σήμερα βρίσκεται υπό διεθνή προστασία σύμφωνα με την Απόφαση. Οι υπέρμαχοι της *sui generis* άποψης εστιάζουν στον τρόπο που προκύπτει το Κόσοβο, στην μοναδικότητα του παρελθόντος του. Ο Preuss (2018) μεταφέρει χαρακτηριστικά τη γνώμη του Αχτισάρι για το Κόσοβο «Το Κοσσυφοπέδιο είναι μια μοναδική περίπτωση που απαιτεί μια μοναδική λύση. Δεν δημιουργεί προηγούμενο για άλλες ανεπίλυτες συγκρούσεις». Με την ομόφωνη έγκριση ψηφίσματος 1244/1999 (Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, 10/06/1999), το Συμβούλιο Ασφαλείας απάντησε στις ενέργειες του Μίλοσεβιτς στο Κόσοβο αρνούμενο στη Σερβία ρόλο στη διακυβέρνησή του, θέτοντας το Κόσοβο υπό προσωρινό καθεστώς διοίκησης των Ηνωμένων Εθνών, τα οποία οραματίστηκαν μια πολιτική διαδικασία σχεδιασμένη να καθορίσει το μέλλον του. Ο συνδυασμός αυτών των παραγόντων κάνει την κατάσταση του Κοσόβου εξαιρετική.» Ο ίδιος ο Preuss καταλήγει πως το Κόσοβο παραμένει μία *sui generis* κατάσταση ακόμη και μετά από την ανεξαρτησία του και την απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου, καθώς το Κόσοβο έχει την τυπική ανεξαρτησία του, παραμένει όμως πολιτικά εξαρτημένο ή όπως αναφέρει «περίπου αυτόνομο», του οποίου η εποπτεία είναι πιο καθαρή μετά την απόφαση του δικαστηρίου (Preuss, 2018:412).

Το Κόσοβο χωρίς αμφιβολία δημιουργεί ένα προηγούμενο παραβίασης της κυριαρχίας τρίτων κρατών και μέσα από την εμπειρία του Κοσόβου παλιά μέσα, όπως η στρατιωτική επέμβαση, επαναπροσδιορίζονται αξιακά για να προσαρμοστούν στα δεδομένα της εποχής. Φυσικά και υπάρχει προηγούμενο, όπως υπάρχει και επόμενο όσον αφορά παρόμοιου τύπου επεμβάσεις. Η *de facto* απόσχιση της Κριμαίας και της Νότιας Οσσετίας, αποδεικνύει στην πράξη πως οι μεγάλες δυνάμεις από το Κόσοβο και μετά μπορούν να μεταχειριστούν πειστικά- ή και λιγότερο πειστικά- επιχειρήματα

για να δικαιολογήσουν τέτοιες ενέργειες. Η έμφαση από το Κόσοβο και έπειτα δίνεται σαφώς στην «εξαιρετικότητα» κάθε περίπτωσης που δεν έχει προηγούμενο και επόμενο και για αυτό πρέπει να εξαιρεθεί από τους γενικούς κανόνες του δικαίου (Oeter, 2015:73). Είναι πρόδηλο πως τόσο ο «στρατιωτικός ανθρωπισμός» του ΝΑΤΟ, όσο και η μονομερής απόσχιση του Κοσόβου το 2008 βασίστηκαν στην εξαιρετικότητα του ως κατάσταση. Μολοταύτα οι ρωσικές επεμβάσεις από το 2008 και έπειτα το κάνουν να φαντάζει όλο και λιγότερο εξαιρετικό, ενώ η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου δεν απαντάει τα μεγάλα ερωτήματα και κατατάσσει το ζήτημα της ανεξαρτησίας του Κόσοβο ως αντικείμενο του γενικού διεθνούς δικαίου. Αρκετοί υπέρμαχοι της *sui generis* κατάστασης του Κοσόβου περίμεναν μία μοναδική λύση η οποία θα αποδείκνυε την μοναδικότητα του (Ker-Lindsay, 2011δ:6).

Κεφάλαιο 1.2-Βοσνία και Κόσοβο

Ένας τρόπος για να ελεγχθεί η υπόθεση του *sui generis*, είναι να αντιπαρατεθεί η μοναδική περίπτωση με μία άλλη περίπτωση. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η μοναδικότητα του Κοσόβου μπορεί να ελεγχθεί σε αντιπαραβολή με ένα κράτος της περιοχής το οποίο υποθετικά διαφέρει σε μέγιστο βαθμό από το Κόσοβο. Την άποψη αυτή, ότι το Κόσοβο και η Βοσνία είναι δύο τελείως διαφορετικές καταστάσεις, υποστηρίζουν κάποιοι αρθρογράφοι και υψηλόβαθμα στελέχη ΜΚΟ (Selvije Bajrami & Birn, 2011, N. Whyte 2005) . Η ΕΕ υποστηρίζει σθεναρά μέσω των αξιωματούχων της πως το Κόσοβο είναι μία *sui generis* περίπτωση και δεν μπορεί να συγκριθεί με καμία άλλη. Ο ευρωπαίος επίτροπος για τη διεύρυνση το 2008, Olli Ren, επιβεβαιώνει στο Στρασβούργο πως η Επιτροπή ενστερνίζεται αυτή την άποψη. Το 2017 η εκπρόσωπος της ΕΕ, Maja Kocijančič, με αφορμή τα γεγονότα της Καταλονίας δήλωσε πως η Καταλονία δεν μπορεί να συγκριθεί με το Κόσοβο, καθώς το Κόσοβο είναι μία *sui generis* περίπτωση. Εφόσον πρόκειται για μία *sui generis* περίπτωση, όπως την περιγράφουν αρκετοί πολιτικοί και αρθρογράφοι, είναι ενδιαφέρον να συγκριθεί μαζί με μία περίπτωση όπως η Βοσνία σε διάφορους τομείς και επίπεδα. Για παράδειγμα η διεθνής διοίκηση που αναλαμβάνει το έργο της κρατικής δόμησης και οι ιδέες που εφαρμόζει σε κάθε μία από τις δύο περιπτώσεις θα πρέπει να διαφέρουν εφόσον η ΕΕ αναγνωρίζει πως πρόκειται για δύο διαφορετικές καταστάσεις, με διαφορετικά προβλήματα, που αναζητούν διαφορετικές λύσεις, όπως αναφέρει ο Nicholas Whyte (2005).

1.2 α - Βοσνία

Αρχικά είναι χρήσιμο να παρατεθούν κάποια ιστορικά στοιχεία σχετικά με τη δημιουργία των δύο οντοτήτων με τη σύγχρονη μορφή τους. Και τα δύο κράτη προκύπτουν από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, αλλά τα δεδομένα είναι πολύ διαφορετικά. Ο Matthew Parish (2010:1-7) βρίσκει έξι κυρίως διαφορές μεταξύ

Κοσόβου και Βοσνίας. Πρώτον το ξέσπασμα του πολέμου στη Βοσνία συνέβη σε στιγμή που η διεθνής αποστολή (εσφαλμένα) δεν περίμενε, ενώ στο Κόσοβο υπήρχε μία διαμάχη που κλιμακώθηκε σταδιακά. Δεύτερον ο πόλεμος της Βοσνίας ήταν πολύ πιο αιματηρός με χαρακτηριστική τη σφαγή της Σρεμπρένιτσα στην οποία σκοτώθηκαν παραπάνω άμαχοι από ότι σε ολόκληρο τον πόλεμο του Κοσόβου. Τρίτον ο πόλεμος της Βοσνίας οφείλεται και στη διαμάχη των ελίτ της κάθε εθνοτικής ομάδας (Σέρβο-βόσνιοι, Κροάτες, μουσουλμάνοι Βόσνιοι) για το μέλλον της περιοχής, ενώ ο πόλεμος του Κοσόβου έχει ως έρεισμα το αίτημα για αυτοδιάθεση των Αλβανοκοσοβάρων, της μεγάλης πλειοψηφίας της περιφέρειας του Κοσόβου και την πάγια άρνηση του κέντρου της Γιουγκοσλαβίας. Τέταρτον στον πόλεμο της Βοσνίας, τις εθνοκαθάρσεις και τη γενοκτονία διαδέχθηκε το αδιέξοδο μεταξύ των αντιμαχόμενων μερών και στη συνέχεια ακολούθησαν παρατεταμένες διαπραγματεύσεις. Πέμπτον στο Κόσοβο, η διεθνής κοινότητα ενήργησε γρήγορα και αποφασιστικά, απαιτώντας από τα μέρη στις ειρηνευτικές στο Rambouillet στις αρχές του 1999 να αποδεχθούν το δικό της μοντέλο επέμβασης και να αναλάβουν μονομερή στρατιωτική δράση κατά της Σερβίας. Στη Βοσνία υπήρξε σχετικά μικρή άμεση στρατιωτική δράση από τη Δύση, γεγονός που ίσως οδήγησε σαν οδηγός για την πολύ γρήγορη επέμβαση στο Κόσοβο. Έκτον ο ρόλος των νατοϊκών στρατευμάτων στο Κόσοβο ήταν πολύ σημαντικότερος από ότι στη Βοσνία, καθώς μετά το Dayton δεν υπήρξαν ιδιαίτερες συγκρούσεις. Τέλος, στη Βοσνία δεν υπήρχε αρχικό σχέδιο για την παροχή διεθνών αξιωματούχων με εκτελεστικές εξουσίες για να παρακάμψουν τους εγχώριους θεσμούς. Η Βοσνία είχε εγχώριες ελίτ, στις οποίες μπορούσε να βασιστεί η κρατική δόμηση. Το Κοσσυφοπέδιο δεν είχε τίποτα, και πραγματικά απαιτούσε μια διεθνή διοίκηση. Το γεγονός ότι η Βοσνία έχει ιστορικά μεγαλύτερες θεσμικές και αποτελεί απευθείας συνέχεια παλαιότερων διοικητικών, γεωγραφικών και πολιτικών σχηματισμών παρατηρείται και από τον Στέφανο Πεσμαζόγλου (2001:79).

Ακόμη είναι γνωστό πως η εμπειρία της διεθνούς επέμβασης στη Βοσνία έδρασε ως οδηγός για το Κόσοβο. Οι περισσότερες απόψεις συγκλίνουν στο ότι οι δυνάμεις του ΟΗΕ που είχαν επιφορτιστεί με την ειρήνευση της Βοσνίας είχαν μία δύσκολη και περίπλοκη αποστολή (Cohen & Moens 2011, Morillon, 1992), δεν είχαν ξεκάθαρες αρμοδιότητες και δεν μπορούσαν σε καμία περίπτωση να επιβάλλουν την ειρήνη (Thakur, 2016:8 στο Bellamy & Dune 2016). Στο Κόσοβο η ειρήνευση επιβλήθηκε πολύ πιο αποφασιστικά και τα διάφορα όργανα εντός της διεθνούς συμμαχίας αναγνώριζαν μία ξεκάθαρη ιεραρχία στην οποία υπάγονταν, καθιστώντας το συντονισμό ευκολότερο (ICG Balkans Report No69, 1999:3).

Εξετάζοντας τη διεθνή διοίκηση στις δύο περιοχές των Δυτικών Βαλκανίων θα ήταν χρήσιμο να παρατεθούν οι κατηγορίες των διεθνών διοικήσεων με βάση τους σκοπούς, τα χαρακτηριστικά και το βαθμό εμπλοκής τους σε κάθε περίπτωση. Όπως

γράφει το 2000 ο Richard Caplan, μπορεί κανείς να κατηγοριοποιήσει τους τύπους των διεθνών διοικήσεων με βάση το βαθμό εμπλοκής και την εξουσία που κατέχουν. Το 1999 το Κόσοβο διοικείται άμεσα από την UNMIK, της οποίας ηγείται ο Ειδικός Απεσταλμένος του Γενικού Γραμματέα και τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (OSCE) (Nenadovic,2010:1158) . Το Κόσοβο εμπίπτει στο ένα άκρο του φάσματος με το άλλο άκρο είναι η διεθνής επιτήρηση. Η Βοσνία από την άλλη βρίσκεται ανάμεσα σε αυτό το ευρύ φάσμα, σύμφωνα με τον Caplan, καθώς η διεθνής διοίκηση έχει επιφορτιστεί κυρίως με το ρόλο της επιτήρησης. Στη Βοσνία τα κύρια όργανα της διεθνούς διοίκησης είναι το Γραφείο του Έπατου Απεσταλμένου του ΟΗΕ, και ο OSCE. Βέβαια θεσμοί όπως ο Έπατος Εκπρόσωπος της αποστολής του ΟΗΕ (αγγλ. High Representative) ,ενισχύονται με τον καιρό και αναλαμβάνουν υπερεξουσίες. Αυτό συμβαίνει και εξαιτίας της δυσκολίας στη συνεργασία με τους τοπικούς παράγοντες (Caplan,2000). Ακόμη, οι στόχοι της διεθνούς κοινότητας διαφέρουν. Ο αρχικός σκοπός στο Κόσοβο φαίνεται πως είναι η απόσχιση του από τη Γιουγκοσλαβία και τη Σερβία ,παρά τις διαβεβαιώσεις για το αντίθετο (Jenne, 2009:283). Στη Βοσνία ο στόχος είναι να κρατηθεί ενωμένο το κράτος και να μη διασπαστεί. Για αυτό το λόγο στη Βοσνία ενισχύεται σταδιακά ο ρόλος του Αντιπροσώπου, ο οποίος προσπαθεί με τη σειρά του να ισχυροποιήσει την κεντρική εξουσία της Βοσνίας έναντι των αποσχιστικών τάσεων της ομοσπονδιακής οντότητας της Σερβικής Δημοκρατίας. Παρότι οι επιμέρους στόχοι της διεθνούς διοίκησης στη Βοσνία και το Κόσοβο είναι διαφορετικοί, τα μέσα και οι ιδέες που επιστρατεύονται και στις δύο περιπτώσεις δεν παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές.

Αρχικά και το Κόσοβο και η Βοσνία, μετά την ειρήνευση έγιναν διεθνή «προτεκτοράτα. Ως προτεκτοράτα τα χαρακτηρίζει μεγάλο κομμάτι της βιβλιογραφίας (Chandler 1999,Jenne,2009,Ramet 2005), υπό την έννοια πως παραδίδουν ένα μέρος της κυριαρχίας τους σε τρίτο μέρος, το οποίο εγγυάται συνήθως την εξωτερική τους ασφάλεια. Στην περίπτωση της Βοσνίας, μπορεί να υποστηριχθεί, πως μετά τη συμφωνία του Dayton η Βοσνία και οι χώρες της αποστολής του ΟΗΕ δε συγκεντρώνουν τα τυπικά στοιχεία ενός προτεκτοράτου, καθώς για παράδειγμα η εξουσία ασκείται από τις βοσνιακές πολιτικές ελίτ και ο ρόλος του Ειδικού Απεσταλμένου είναι να επιτηρεί και να ερμηνεύει την εφαρμογή της Συμφωνίας Ειρήνευσης του Dayton. Παρότι τυπικά ισχύει αυτό το επιχείρημα, είναι πλείστες οι αναφορές στη βιβλιογραφία όπου φαίνεται πως η αποστολή του ΟΗΕ, η οποία μεταβαίνει στη Βοσνία για να επιτηρήσει τη συμφωνία του Dayton, παίζει ουσιαστικό ρόλο. Το Γραφείο του Ειδικού Απεσταλμένου στη Βοσνία(αγγλ. OHR) αποκτά υπερεξουσίες μετά το 1997, όταν και αποκτά τις λεγόμενες «Εξουσίες της Βόννης» (Garcia-Blessa,2011:399). Σύμφωνα με τον αναθεωρημένο του ρόλο ο Ειδικός Απεσταλμένος μπορεί να κρίνει τη συμμόρφωση των δημοσίων λειτουργών τη Συμφωνία Ειρήνευσης του Dayton και μπορεί να λάβει δεσμευτικές αποφάσεις για την πορεία της χώρας όταν κρίνει ότι το πολιτικό σύστημα δε συνεργάζεται. Διακηρυκτικά φαίνεται πως η διεθνής διοίκηση στη Βοσνία προωθούσε την

αυτοδιοίκηση των Βοσνίων από τις τοπικές πολιτικές ελίτ. Οι Keil & Kudlenko, αναφέρον πως στο Dayton, τα βοσνιακά κόμματα υποτάχθηκαν ουσιαστικά σε στρατιωτική κατοχή. Οι διεθνείς διαχειριστές, παρόλα αυτά γαλουχημένοι με δημοκρατικές και αντί-αποικιακές παραδόσεις, ήταν απρόθυμοι να εκτελέσουν τις εντολές τους με υπερβολικά αυταρχικό τρόπο. Το Γραφείο του Ειδικού Απεσταλμένου προωθούσε την ιδέα της «ιδιοκτησίας» του κράτους σύμφωνα με την οποία τα βοσνιακά κόμματα υποτίθεται ότι θα αναλάβουν τη δική τους οικοδόμηση και διατήρηση της ειρήνης».

Ο λόγος της μεταστροφής με σημαντικό σημείο το 1997 ίσως είναι ο εξής. Η διεθνής αποστολή, αναφέρει ο Dana H. Allin (2002), ενδιαφέρεται περισσότερο για την περιφερειακή ασφάλεια, τη δεδομένη χρονική στιγμή, παρά για την κρατική δόμηση. Οι εκλογές του 1996 στη Βοσνία(μόλις ένα χρόνο μετά το Dayton) διεξήχθησαν υπό καθεστώς ανασφάλειας του γενικού πληθυσμού σύμφωνα με το International Crisis Group(ICG) και τα μεγαλύτερα εκλογικά ποσοστά τα συγκέντρωσαν τα εθνικιστικά κόμματα κάθε μίας από τις τρεις κυριότερες εθνοτικές ομάδες της Βοσνίας δηλαδή τα εθνικιστικά κόμματα των Σέρβων, Κροατών και μουσουλμάνων Βόσνιων (Soberg,2006). Ο Soberg αναφέρει πως το Γραφείο του Ειδικού Απεσταλμένου, για να μπορέσει να συνεχίσει το έργο του εκδημοκρατισμού και της ανοικοδόμησης των κρατικών θεσμών, που του ανέθεσε η Συνθήκη του Dayton, παρακάμπτει συστηματικά το εγγώριο σύνταγμα και διαθέτει τη δυνατότητα από το 1997 και έπειτα να δρα αποφασιστικά ενάντια σε οτιδήποτε παρακωλύει την πρόοδο του εκδημοκρατισμού και της κρατικής δόμησης της Βοσνίας, ενώ υπάρχει συστηματική προσπάθεια του Γραφείου να μειώσει την επιρροή των εθνικιστικών κομμάτων και να επηρεάσει το αποτέλεσμα των εκλογών (Soberg, 2006:45, Manning 2004). Είναι πρόδηλο πως το Γραφείο και ο Ειδικός Απεσταλμένος στη Βοσνία διαθέτουν ένα ρόλο που ομοιάζει περισσότερο με διοίκηση παρά με επιτήρηση. Πάντως τα εθνικιστικά κόμματα σύμφωνα με τον Hulsey (2010,2020) τα τελευταία είκοσι χρόνια καταφέρνουν να συγκεντρώσουν την πλειοψηφία των ψήφων, καθώς δεν υπάρχει κάποιο μεγάλο πολυσυλλεκτικό κόμμα που μπορεί να διεκδικήσει την ψήφο με μη εθνικιστική ατζέντα.

Με την περιχαράκωση της ψήφου στα όρια των δύο οντοτήτων είναι ευνόητο πως τα εθνικιστικά κόμματα που απευθύνονται σε ένα εθνοτικό ακροατήριο δρουν σε ένα διχοτομημένο εκλογικό σύστημα. Τα ισχυρά κόμματα της Σερβικής Δημοκρατίας, όπως το Σερβικό Δημοκρατικό Κόμμα (SDS) ή η Συμμαχία των Ανεξάρτητων Σοσιαλδημοκρατών είναι εντελώς ανίσχυρα στην μουσουλμανική Βοσνία και το αντίθετο (Hulsey & Keil, 2020:4). Πολλά από τα κόμματα της Βοσνίας, όπως το ηγεμονικό στον πληθυσμό των Βοσνίων μουσουλμάνων «Κόμμα της Δημοκρατικής Δράσης», εδράζουν την εξουσία τους σε προϋπάρχοντα δίκτυα πατρωνίας και υπήρξαν όχημα για να νομιμοποιηθούν πρόσωπα που είχαν ενεργό ρόλο κατά της ειρήνευσης της Βοσνίας, ορισμένοι από αυτούς μάλιστα είναι και χαρακτηρισμένοι ως εγκληματίες πολέμου. Στις εκλογές του 1996 υπάρχουν άρθρα μεγάλων

δημοσιογραφικών δικτύων του δυτικού τύπου, που αναφέρουν ότι τον έλεγχο του Σερβικού Δημοκρατικού Κόμματος τον έχουν οι καταδικασμένοι ως εγκληματίες πολέμου Karadzic και Mladic, παρότι τυπικά δεν κατέβηκαν στις εκλογές (CNN , 1996 & 1997, Erlanger 1996 για τους NY Times), ενώ το 2020 εκλέχθηκε δήμαρχος του δήμου Velika-Kladusa, ο Fikret Abdic, ο οποίος είχε στήσει στρατόπεδα συγκέντρωσης κατά τη διάρκεια του πολέμου της Βοσνίας, όπου και βασανίστηκαν εκατοντάδες στρατιώτες του βοσνιακού στρατού (Balkan Insight 2020).

Η διεθνής διοίκηση σχεδόν πάντοτε επεμβαίνει σε ένα κομματικό σύστημα μίας χώρας που τελεί υπό διεθνή διοίκηση. Η πιο συχνή τακτική των ανθρώπων που ασχολούνται με την κρατική δόμηση είναι να περιορίσουν τα εθνικιστικά κόμματα σε διαιρεμένες κοινωνίες, όπως το Κόσοβο και η Βοσνία, και να θέσουν κανόνες στο εκλογικό σύστημα για να ενθαρρύνουν την μεταστροφή των κομμάτων από εθνικιστικά σε κόμματα ιδεολογίας ή κόμματα εξουσίας με πολυσυλλεκτικά χαρακτηριστικά (Reilly, 2006:817). Η τακτική αυτή εφαρμόζεται σε χώρες της Αφρικής, της Ασίας, αλλά και της Λατινικής Αμερικής. Στην περίπτωση του Κοσόβου και της Βοσνίας συμβαίνει το εξής. Υπάρχει εξωτερική βοήθεια προς τα μη-εθνικιστικά κόμματα μέσω ΜΚΟ και άλλων διεθνών οργανισμών με σκοπό την μετατροπή τους σε κόμματα εξουσίας ωστόσο τα αποτελέσματα είναι στην καλύτερη περίπτωση μέτρια (ibid). Αυτό συμβαίνει επειδή οι μεταπολεμικές κοινωνίες, συνήθως «κουβαλούν» και παγιώνουν τις διχοτομήσεις του πολέμου. Είναι πολύ συχνό φαινόμενο σε τέτοιες κοινωνίες το να μετατρέπονται σε πολιτικά κόμματα οι παραστρατιωτικές ομάδες ή οι εθνικοαπελευθερωτικοί στρατοί. Ακόμη, παρότι η οπτική της εργασίας υποστηρίζει την υβριδικότητα της κρατικής δόμησης του Κοσόβου, οι φιλελεύθερες ιδέες που διαχέονται από τα πάνω προς τα κάτω ή από το εξωτερικό στο εσωτερικό, είναι ξένες ως προς την περιοχή γιατί μεταφέρουν αξίες και νόρμες που διαμορφώθηκαν σε άλλες κοινωνίες σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Η σχέση των Κοσοβάρων με το κράτος τους, όπως θα δούμε στη συνέχεια είναι αρκετά προβληματική και υπάρχει μικρός βαθμός ταύτισης μαζί του, αλλά και εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς του.

Έχοντας παραθέσει ορισμένα στοιχεία για το πολιτικό σύστημα της Βοσνίας και την πολιτική του κουλτούρα, θα ήταν χρήσιμο να παρατεθούν στοιχεία και για το πολιτικό σύστημα της πολύ διαφορετικής περίπτωσης του Κοσόβου, εξετάζοντας εκ νέου τους συσχετισμούς μεταξύ της διεθνούς διοίκησης και των πολιτικών δρώντων.

1.2β-Κόσοβο

Είκοσι χρόνια μετά την έναρξη της διεθνούς διοίκησης του Κοσόβου δεν φαίνεται να έχει αναπτυχθεί ένας βεμπεριανός κρατικός μηχανισμός, δηλαδή ισχυρούς κρατικούς θεσμούς και οργανισμούς που δρουν ανεξάρτητα και επαγγελματικά (Elbasani & Tadic, 2018). Όπως αναφέρουν οι Elbasani και Tadic, τα κόμματα του Κοσόβου κρατούν αιχμάλωτο τον κρατικό μηχανισμό. Το ίδιο συμβαίνει και στη Βοσνία έως σήμερα. Υπάρχουν εκτενείς αναφορές από ΜΜΕ και ΜΚΟ για την κατάληψη κομματιών του κρατικού μηχανισμού από τα πολιτικά κόμματα, ειδικά όσον αφορά την επιρροή των πολιτικών δικτύων στη δικαστική εξουσία (EWB 2015, Storchi 2021). Όπως και στη Βοσνία, έτσι και στα πολιτικά κόμματα του Κοσόβου ενυπάρχουν υπόδοκοι για εγκλήματα πολέμου, όπως ο Hashim Thaci ιδρυτής του Δημοκρατικού Κόμματος και Πρόεδρος του Κοσόβου έως το 2020 ή ο πρώην πρωθυπουργός Ramush Haradinaj, αρχηγός του κόμματος «Συμμαχία για το Μέλλον του Κοσόβου». Στο Κόσοβο όπως και στη Βοσνία η ιδέα των ανθρώπων που είναι αρμόδιοι την κρατική δόμηση είναι πως η εισαγωγή ενός νομικού πλαισίου και η εμφύσηση των ευρωπαϊκών νορμών και αξιών θα οδηγήσει στην εγκαθίδρυση μίας ικανής γραφειοκρατίας η οποία με τη σειρά της θα οδηγήσει στη δημιουργία ενός ικανού και ανεξάρτητου κρατικού μηχανισμού (Elbasani & Tadic, 2018).

Η έρευνα των Elbasani & Tadic καταδεικνύει πως παρά την εξωτερική παρέμβαση των διεθνών δρώντων με σκοπό την αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου που αφορά τις προσλήψεις υπαλλήλων του δημοσίου τομέα, η πατρωνία και το πελατειακό σύστημα παραμένουν σημαντικό πρόβλημα του δημοσίου τομέα. Τα δίκτυα πατρωνίας, εκτείνονται σε όλο το δημόσιο τομέα και επηρεάζουν ιδιαίτερα το δικαστικό σύστημα, την αστυνομία και τη δημοσία διοίκηση. Το μεγαλύτερο δίκτυο πατρωνίας φαίνεται πως ανήκει στο Δημοκρατικό Κόμμα του Κοσόβου (PDK), γεγονός το οποίο μοιάζει λογικό, καθώς πολλά ηγετικά στελέχη του KLA, σχηματίζουν το PDK. Το δίκτυο του κόμματος περιλαμβάνει πολιτικούς, αστυνομικούς, πρώην υποστηρικτές και μαχητές του KLA, πιθανότατα και δικαστές της EULEX (Politico, 2017, BI 2014). Ακόμη και οι σερβικές ελίτ, καθώς και το αντίπαλο δέος του PDK, η Δημοκρατική Λίγκα του Κοσόβου διατηρούν δίκτυα πατρωνίας, αλλά όχι με την ίδια επιτυχία και όχι στην ίδια κλίμακα.

Είναι ακόμα γεγονός πως, πολλές φορές τα εξωτερικά νομοθετήματα πετυχαίνουν τους αντίθετους σκοπούς από τους επιθυμητούς γιατί δε λαμβάνουν συχνά υπόψη τους πολιτικούς συσχετισμούς και την πραγματικότητα (Uberti et al. 2014). Αποτελούν περισσότερο θεωρητικές συλλήψεις που εφαρμόζονται με μικρές μετατροπές στα περισσότερα κράτη που εφαρμόζονται οι ιδέες της κρατικής δόμησης. Για παράδειγμα, το Κόσοβο διαθέτει πλούσια κοιτάσματα σημαντικών μετάλλων (λιγνίτη, βωξίτη, νικέλιο, μαγνήσιο), στη διαχείριση των οποίων εμπλέκονται μεταπολεμικά τα δίκτυα πατρωνίας. Η απόπειρα των διεθνών δρώντων έπειτα από προτροπή της Παγκόσμιας Τράπεζας να θεσμοθετήσουν κανόνες για την εξόρυξη και ιδιοκτησία των κοιτασμάτων φαινομενικά έχει λογική. Το 2010 η μεταρρύθμιση του νομοθετικού πλαισίου περιελάμβανε διαγωνισμό για την απόκτηση επτά (7) αδειών για την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου του Κοσόβου

και σύμφωνα με τον Luca Uberti είχε τα εξής αποτελέσματα: «Η μεταρρύθμιση του καθεστώτος εξόρυξης του 2010 επέφερε συγκέντρωση των ρυθμιστικών λειτουργιών και ενίσχυσε την εξουσία του εκλεγμένου στελέχους της επιτροπής, το οποίο λόγω θέσης είναι το πιο ευάλωτο σε πολιτική και εκλογική πίεση ενώ ταυτόχρονα είναι επιφορτισμένο με τη διατήρηση του καθεστώτος.

Ως αποτέλεσμα, αρκετοί (μη πολιτικά συνδεδεμένοι) επενδυτές αντιμετώπισαν διακοπές αδειοδότησης, ενώ πολιτικά συνδεδεμένες εταιρείες έτυχαν προνομιακής μεταχείρισης στον διαγωνισμό.» Συγκρίνοντας τη Βοσνία με το Κόσοβο στο παρελθόν αλλά και στο παρόν η έρευνα συναντά δύο κυρίως αντιφάσεις. Πρώτον οι δύο περιπτώσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται ως ασύγκριτες από αξιωματούχους της ΕΕ, καθηγητές και ΜΜΕ, αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο από τους ανθρώπους της διεθνούς διοίκησης, εφαρμόζονται σε μεγάλο βαθμό οι ίδιες ιδέες. Δεύτερον η διεθνής διοίκηση η οποία θέτει ως στόχο μεταξύ άλλων τον εκδημοκρατισμό, βρίσκεται να συνεργάζεται για την κρατική δόμηση με τοπικούς παράγοντες οι οποίοι δεν είναι το ίδιο ταγμένοι στον εκδημοκρατισμό των θεσμών και του πολιτικού συστήματος. Η σύγκριση του Κοσόβου με τη Βοσνία είχε ως αντικείμενο τη διεθνή διοίκηση και την αλληλεπίδραση διεθνών δρώντων-τοπικών παραγόντων και αφορά κυρίως το παρελθόν αλλά και το παρόν του Κοσόβου. Η σύγκριση του Κοσόβου με την Κύπρο έχει ως αντικείμενο το μέλλον της περιοχής, πιο συγκεκριμένα την επιθυμία της αλβανοκοσοβάρικης πλειοψηφίας του πληθυσμού να ενταχθεί στην ΕΕ.

Κεφάλαιο 1.3-Κόσοβο και Κύπρος

Όπως το Κόσοβο έτσι και η Κύπρος ήταν στο παρελθόν αντικείμενο διαμεσολαβήσεων της διεθνούς κοινότητας, η οποία προσπαθεί να συμβιβάσει δύο πλευρές που εισέλθει σε μία εθνοτική διαμάχη. Όπως και στο Κόσοβο και οι δύο πλευρές διεκδικούν την ένωση της περιοχής με την μητέρα πατρίδα (Kasim,2017, Bose 2007), ενώ η πλειοψηφική εθνικότητα και στις δύο περιπτώσεις (Ελληνοκύπριοι, Αλβανοκοσοβάρτοι) επιδιώξε και επιδιώκει την ένταξη στην ΕΕ. Ακόμη, το Διεθνές Δικαστήριο στην απόφαση του για το Κόσοβο, συνέκρινε το Κόσοβο και την Κύπρο, τονίζοντας πως η Κύπρος, όπως και η Βοσνία απαγορεύεται σύμφωνα με τις Αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ να αποσχιστούν ή να καταταμηθούν, ενώ το Κόσοβο εμπίπτει στους γενικότερους κανόνες του διεθνούς δικαίου (UN Resolution 1251). Ακόμη, οι δύο εθνικότητες είναι de facto διαχωρισμένες, αν και οι Σερβοκοσοβάρτοι δε διαθέτουν την αυτονομία ή τους παράλληλους μηχανισμούς που έχουν αναπτύξει οι Τουρκοκύπριοι, οι οποίοι ουσιαστικά έχουν δημιουργήσει ένα παράλληλο κράτος (Bose 2007).

Η σύγκριση Κοσόβου και Κύπρου στη βιβλιογραφία είναι συχνά προβληματική. Αρκετοί Τούρκοι συγγραφείς συγκρίνουν το Κόσοβο με την Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου, ιδιαίτερα μετά την Απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου για το Κόσοβο. Συγγραφείς και αρθογράφοι όπως οι Kasim & Kasim (2017), γράφουν για

την προοπτική δημιουργίας δύο κρατών στην Κύπρο, συγκρίνοντας τη de facto απόσχιση του Κοσόβου από τη Γιουγκοσλαβία και την μετέπειτα μονομερή διακήρυξη της ανεξαρτησίας του με την Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου (ΤΔΒΚ). Η σύγκριση αυτή είναι προβληματική για δύο κυρίως λόγους. Η απόσχιση του Κοσόβου είχε τη στήριξη ενός σημαντικού μέρους της διεθνούς κοινότητας. Το Κόσοβο το αναγνωρίζουν αυτή τη στιγμή 97 κράτη, ενώ την ΤΔΒΚ, μόνο η Τουρκία. Δεύτερον η κατάσταση της ΤΔΒΚ, μοιάζει περισσότερο με την κατάσταση των Σερβοκοσοβάρων εντός του Κοσόβου. Την πιθανότητα να εξελιχθούν οι πλειοψηφικά σερβικοί δήμοι σε μία οντότητα που θα ομοιάζει με τη ΤΔΒΚ, παρατηρεί στο παρελθόν και ο Hansjorg Brey (2007). Και στις δύο περιπτώσεις υπάρχουν δύο ισχυρές μειονότητες που αμφισβητούν την κυριαρχία της πλειοψηφικής εθνοτικής ομάδας. Οι Σερβοκοσοβάροι αμφισβητούν την νομιμότητα της Πρίστινα και οι Τουρκοκύπριοι αμφισβητούν την νομιμότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ακόμη, η ΕΕ επιλέγει ως επίσημους συνομιλητές πάντα την κυρίαρχη εθνοτική ομάδα, η οποία και στις δύο περιπτώσεις ταυτίζεται με το επίσημο κράτος (Kyris, 2018). Και οι δύο κοινότητες βασίζονται στην οικονομική βοήθεια και την εισροή συναλλάγματος από τις μητέρες-πατρίδες τους, οι οποίες ενθαρρύνουν την ανάπτυξη και συντήρηση παράλληλων δομών (International Crisis Group 2009, Tosun et al. 2020).

Η σύγκριση που επιχειρείται στο πλαίσιο της εργασίας επιχειρεί να απαντήσει στα εξής ερωτήματα: Γιατί η Κύπρος κατάφερε να εισέλθει στην ΕΕ, ενώ το Κόσοβο είναι μάλλον απίθανο να εισέλθει αυτή τη στιγμή; Θα μπορούσε η είσοδος στην ΕΕ να λύσει το πρόβλημα του εδαφικού καθεστώτος και της αναγνώρισης του Κοσόβου; Καταληκτικά η σύγκριση αυτή ίσως βοηθήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το Κόσοβο ως *sui generis* περίπτωση.

Η Δημοκρατία της Κύπρου είναι η πρώτη χώρα με διαμφισβητούμενα εδάφη η οποία καταφέρνει την εισδοχή της στην ΕΕ. Αυτό συμβαίνει για μία σειρά από λόγους. Η Κύπρος το 2004, έχει ήδη μία ανεπτυγμένη οικονομία ελεύθερης αγοράς και ένα δημοκρατικό καθεστώς. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2000) σε έκθεση του πριν την εισδοχή, επιβεβαιώνει το γεγονός, αναφέροντας πως το νησί πληροί όλες τις προϋποθέσεις που έχουν τεθεί για την ένταξη ενός κράτους στην ΕΕ. Εκτός από μία. Η εσωτερική πάλη της Δημοκρατίας της Κύπρου και της ΤΔΒΚ έθετε ζητήματα ασφαλείας για πολλά από τα κράτη-μέλη της ΕΕ. Ένα κράτος στο οποίο είναι πιθανό να υπάρξει εσωτερική ένοπλη διαμάχη δεν μπορεί να είναι στην ΕΕ. Η Κύπρος βρίσκεται σε συνομιλίες για την είσοδο της στην ΕΕ ήδη από το 1972. Έως και τις αρχές του 2000 πολλά από τα κράτη-μέλη έθεταν ως προϋπόθεση την επίλυση του Κυπριακού ζητήματος πριν την εισδοχή στην ΕΕ. Το 2002, η διαπραγμάτευση του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ και οι προσπάθειες της ΕΕ επικεντρώνονταν στην επίλυση του ζητήματος του κυπριακού με δέλεαρ την είσοδο ολόκληρης της νήσου στην ΕΕ. Ωστόσο στη Σύνοδο Κορυφής της Κοπεγχάγης του ίδιου έτους, η ΕΕ αποφάσισε να δεχτεί τη Δημοκρατία της Κύπρου ως κράτος-μέλος ακόμη και αν δε λυθεί το Κυπριακό Ζήτημα (Κόβρας & Λοϊζίδης 2012:414). Έχοντας εξασφαλίσει

την είσοδο στην ΕΕ η ελληνοκυπριακή πλευρά στο δημοψήφισμα που ακολούθησε δεν είχε κανένα όφελος από την υπερψήφιση του Σχεδίου Ανάν. Η πλευρά της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν επιθυμούσε το δικοινοτικό σύστημα που πρότεινε το σχέδιο, καθώς υπήρχε η αίσθηση πως θα έχανε την πρωτοκαθεδρία και θα αναγκαζόταν να μοιραστεί την εξουσία και το νησί με τους Τουρκοκύπριους (Kyris, 2013a). Μία εξήγηση για την κατάρρευση του σχεδίου θα μπορούσε να είναι η εξής. Ο Kyris (2013a) αναφέρει πως στην περίπτωση του Κυπριακού η ισχύς της ΕΕ καταρρέει τη στιγμή που αφαιρείται ως προϋπόθεση η πολιτική ενοποίηση του νησιού πριν την ένταξη. Η ΕΕ πράγματι μετά το 2002 συμπεριφέρεται στην πλευρά της Κυπριακής Δημοκρατίας ως μέλος προς ένταξη, ενώ η Τουρκία και οι Τουρκοκύπριοι παραμένουν τρίτα μέρη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα αφενός οι Ελληνοκύπριοι να είναι ανυποχώρητοι, αφού έχουν διαπραγματευτική θέση ισχύος και αφετέρου οι Τουρκοκύπριοι και η Τουρκία να απομακρύνονται από την ΕΕ, καθώς διαβλέπουν μεροληψία στη στάση της ΕΕ. Συμπερασματικά η εισδοχή της Κύπρου στην ΕΕ δεν ευνόησε τη λύση του ζητήματος, καθώς η Ένωση δεν μπόρεσε να κρατήσει ουδέτερη στάση ούτε κατάφερε να θέσει την προϋπόθεση της ομαλοποίησης των σχέσεων και στις δύο πλευρές. Συνοπτικά το Κυπριακό Ζήτημα δεν βρήκε λύση (έως τώρα) εντός ΕΕ. Σημαντικός παράγοντας είναι φυσικά η παρουσία της Ελλάδας, που για πολλούς κατέστησε την Κυπριακή Δημοκρατία προνομιακό συνομιλητή των Βρυξελλών.

Η εμπειρία της Κύπρου ίσως είναι οδηγός για το Κόσοβο. Η ΕΕ και η διεθνής κοινότητα επικεντρώνουν τις προσπάθειες τους στην επίλυση του ζητήματος πριν την ένταξη, αν και υπάρχουν και άλλα εμπόδια. Το Κόσοβο σε καμία περίπτωση δεν πληροί τα κριτήρια της Κοπεγχάγης για την ένταξη των κρατών μελών. Ακόμη το Κόσοβο παρότι έχει την υποστήριξη μεγάλων κρατών εντός και εκτός ΕΕ, δεν είναι στην ίδια θέση με την Κύπρο. Η Κύπρος είχε το πλεονέκτημα να έχει την Ελλάδα εντός ΕΕ. Η Αλβανία και η Σερβία, τα δύο «μητρικά» κράτη δεν είναι κοντά στην είσοδο τους, ενώ οι πέντε της ΕΕ (Ελλάδα, Κύπρος, Ισπανία, Ρουμανία, Σλοβακία) φοβούνται τη δημιουργία προηγούμενου με την πιθανή είσοδο του Κοσόβου στην ΕΕ. Το πείραμα της Κύπρου απέδειξε πως παρά τη σημαντική ήπια ισχύ που διαθέτει η ΕΕ δεν έχει ακόμη τις δυνατότητες να επιβάλλει την επίλυση τέτοιων ζητημάτων. Η απουσία ενός μηχανισμού και η διεθνής συγκυρία του 2021 με τις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες να επιδιώκουν περισσότερο εθνικούς στόχους στην εξωτερική τους πολιτική, καθιστούν οποιαδήποτε συζήτηση για διεύρυνση στα Δυτικά Βαλκάνια μακροπρόθεσμη. Αντιθέτως στις αρχές του 21^{ου} αιώνα η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας ήταν πιθανότερη από ποτέ, και οι προσωπικοί χειρισμοί του ΓΓ του ΟΗΕ είχαν δημιουργήσει ένα θετικό κλίμα πριν την τελική αποτυχία. Υπό αυτό το πρίσμα η Κύπρος αποτελεί μία δυνητικά *sui generis* περίπτωση. Παρότι πληρούσε τα κριτήρια της Κοπεγχάγης η ΕΕ έπρεπε να κάμψει τις αντιστάσεις πολλών κρατών αναφορικά με πιθανά προβλήματα ασφαλείας που θα δημιουργούσε μία πολεμική σύγκρουση των δύο μερών στην Κύπρο. Τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη δε θα ήθελαν να βρεθούν στην μέση μίας τέτοιας αντιπαράθεσης με ότι αυτό συνεπάγεται. Είναι σαφές πως η εισδοχή της Κύπρου τη δεδομένη χρονική στιγμή συμβαίνει επειδή

υπάρχει καλύτερο κλίμα στα ελληνοτουρκικά, η Κύπρος είναι οικονομικά εύρωστη, διαφαίνεται λύση στο Κυπριακό εξαιτίας του Σχεδίου Ανάν, η Ελλάδα ασκεί πιέσεις εντός της ΕΕ υπέρ της Κύπρου και ταυτόχρονα η ΕΕ προωθεί τη δεδομένη χρονική στιγμή τη διεύρυνση. Εξετάζοντας την υπόθεση της Κύπρου 17 χρόνια μετά είναι βέβαιο πως οι άνθρωποι της Ένωσης που κλήθηκαν να πάρουν τις αποφάσεις τη δεδομένη χρονική στιγμή θα έχουν σκεφθεί πως η άνευ όρων εισδοχή της Κύπρου δεν ήταν η σωστή απόφαση. Είναι επίσης κατανοητό πως είναι εξαιρετικά απίθανο να εισέλθει ένα κράτος με διαμφισβητούμενα εδάφη ξανά στην ΕΕ. Με αυτή την οπτική η Κύπρος μοιάζει με μία περίπτωση χωρίς προηγούμενο και πιθανότατα χωρίς επόμενο. Σήμερα το Κόσοβο είναι πολύ μακριά από την εισδοχή του στην Ένωση (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2021). Ήδη το θέμα της ομαλοποίησης των σχέσεων Σερβίας-Κόσοβου έχει τεθεί στο πλαίσιο των ενταξιακών διαπραγματεύσεων Βρυξελλών-Βελιγραδίου και ακόμη και ο συντηρητικός πρωθυπουργός της Σερβίας Aleksandar Vucic αναγνωρίζει πως δεν είναι πιθανή μία σερβική εισδοχή δίχως λύση του προβλήματος (Brezar 2021). Επομένως είναι εξαιρετικά απίθανο το Κόσοβο να έχει την αντιμετώπιση της Κύπρου. Η πιθανότερη εκδοχή είναι πως από την Πρίστινα, όπως και από το Βελιγράδι θα ζητηθεί ως προϋπόθεση η ομαλοποίηση των μεταξύ τους σχέσεων.

Συμπεράσματα Μέρους Α΄

Συγκρίνοντας το Κόσοβο με την Κύπρο και τη Βοσνία η εργασία επιχειρεί να ελέγξει το επιχείρημα του *suī generis* και εκτός των ορίων του διεθνούς δικαίου. Η σύγκριση με τη Βοσνία εστιάζει στον τομέα της κρατικής δόμησης και πιο συγκεκριμένα στην αλληλεπίδραση μεταξύ τοπικών πολιτικών ελίτ και δρώντων και διεθνών δρώντων και θεσμών. Συνειδητά η προσέγγιση της κρατικής δόμησης δεν περιλαμβάνει την δόμηση των θεσμών και των οργάνων του κράτους, όπως είναι η κυρίαρχη βεμπεριανή αντίληψη, αλλά ασχολείται με την αλληλεπίδραση μεταξύ εξωτερικών και εσωτερικών παραγόντων (Chandler & Sisk, 2013). Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν πως παρά τις επιμέρους τεχνικές διαφορές οι βασικές ιδέες και τα βασικά αποτελέσματα της κρατικής δόμησης στο Κόσοβο και τη Βοσνία είναι τα ίδια. Και είναι τα ίδια γιατί οι ιδέες, οι πρακτικές και οι νόρμες προέρχονται από την εμπειρία των ίδιων δρώντων που τις εφαρμόζουν και στις δύο περιπτώσεις. Από την άλλη οι τοπικοί πολιτικοί δρώντες συμπεριφέρονται με παρόμοιο τρόπο, προσπαθώντας να «καταλάβουν» τους μηχανισμούς του κράτους και να αποκλείσουν τους εσωτερικούς τους αντιπάλους από την εξουσία. Και στις δύο περιπτώσεις η κρατική δόμηση έχει φέρει επιεικώς μέτρια αποτελέσματα, πέρα από τοπικές εξαιρέσεις, όπως η Ζώνη Brcko στη Βοσνία και ο δήμος Hani I Elezit στο Κόσοβο (Jackson, 2018). Το 2021 οι αποσχιστικές τάσεις και οι εθνικοί διχασμοί αναζωπυρώνονται εκ νέου (Καθημερινή 23/09/2021, 05/11/2021), και η ευρωπαϊκή προοπτική των δύο κρατών φαντάζει πολύ μακρινή. Εξετάζοντας την περίπτωση της κυπριακής πορείας έως την ΕΕ, οι

παραλληλισμοί με την περίπτωση του Κοσόβου είναι σαφείς. Η ΕΕ τωόντι αντιμετωπίζει την Κύπρο σαν ξεχωριστή περίπτωση, χωρίς προηγούμενο και επόμενο. Αυτό δε σημαίνει παρόλα αυτά πως η Κυπριακή Δημοκρατία δεν πληρούσε ορισμένες βασικές προϋποθέσεις, όπως τα κριτήρια της Κοπεγχάγης. Η ελαστικότητα που επιδεικνύουν τα κράτη-μέλη και η διεθνής συγκυρία ίσως να μην είναι ποτέ ξανά η ίδια, ώστε να επιτρέψει σε κράτη με διαμφισβητούμενα εδάφη, όπως το Κόσοβο να μπουν στην ΕΕ. Υπό αυτό το πρίσμα το Κόσοβο πρέπει να καλύψει όλες τις προϋποθέσεις πριν μπει στην ΕΕ, όπως και όλα τα άλλα κράτη, ενώ η Κυπριακή Δημοκρατία δε χρειάστηκε να το κάνει. Παρότι διακηρυκτικά οι αξιωματούχοι της ΕΕ τονίζουν τη *sui generis* φύση του Κοσόβου, η ΕΕ δεν προτίθεται να το εξαιρέσει από τα γενικά κριτήρια.

Συνοπτικά ενώ υποστηρίζεται από μία πλειάδα κρατών, διεθνών οργανισμών και πολιτικών δρώντων, πως το Κόσοβο είναι μία *sui generis* περίπτωση εξαιτίας του τρόπου που δημιουργείται, αλλά και του τρόπου γίνεται ανεξάρτητο, η συμπεριφορά της διεθνούς διοίκησης δε διαφέρει σημαντικά από την μία περίπτωση στην άλλη, ούτε υπάρχει αναφορά στην μοναδικότητα του Κοσόβου κατά τη διάρκεια της διεθνούς διοίκησης γεγονός που φαίνεται οξύμωρο. Ο David Chandler(2019), ο οποίος ασκεί δριμεία κριτική στα έργα κρατικής δόμησης τη Δύσης μετά το 1990, επιχειρώντας να εξηγήσει αυτό το φαινόμενο, βγάζει το συμπέρασμα πως πρόκειται για την εφαρμογή ιδεολογημάτων και όχι εγνωσμένων πρακτικών που προκύπτουν εμπειρικά. Ίσως το χρονικό και η φύση της διάδρασης διεθνούς διοίκησης και τοπικών παραγόντων στο Κόσοβο να καταρρίψει ή να επιβεβαιώσει την αξιωματική αυτή ρήση.

Μέρος Β΄

2.1-Project “Kosovo” UNMIK & EULEX

Όπως είναι γνωστό η νομική βάση για τη διεθνή διοίκηση του Κοσόβου απορρέει από την Απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Σύμφωνα με το Διεθνές Δικαστήριο ο στόχος της Απόφασης είναι να δημιουργήσει ένα προσωρινό πλαίσιο για την δόμηση του Κοσόβου έως την τελική επίλυση του προβλήματος του καθεστώτος του Κοσόβου. Οι τρεις κύριες λειτουργίες της διεθνούς διοίκησης που εντοπίζονται στη 1244 είναι : Η εγκαθίδρυση μίας διεθνούς αποστολής με στρατιωτικό και πολιτικό σκέλος, η οποία θα έχει την άμεση ευθύνη της διοίκησης του Κοσόβου, έπειτα η εφαρμογή ενός προσωρινού-μεταβατικού σχεδίου για την ανθρωπιστική διοίκηση και τρίτον η διενέργεια διαλόγου με σκοπό την εξεύρεση μίας τελικής λύσης στο καθεστωτικό πρόβλημα του Κοσόβου (Rossi,2016:376). Παρότι το παρών πόνημα εξετάζει κυρίως την αλληλεπίδραση των πολιτικών δρώντων για να

εξάγει συμπεράσματα αναφορικά με την ουσία της κρατικής δόμησης στο Κόσοβο, είναι χρήσιμο να ταυτοποιηθούν αρχικά οι δρώντες και οι κύριοι οργανισμοί της διεθνούς διοίκησης στο Κόσοβο.

Υπάρχουν αρκετές κατηγοριοποιήσεις των της σύγχρονης ιστορίας του Κοσόβου. Επιλέγω ως πλέον συμβατή την προσέγγιση της Baracani, επειδή ασχολείται μόνο με την περιοδολόγηση της κρατικής δόμησης στο Κόσοβο και όχι γενικά με την ιστορία του Κοσόβου (για εναλλακτική κατηγοριοποίηση της σύγχρονης ιστορίας, με αφετηρία την αντίσταση των Κοσοβάρων κατά του καθεστώτος Μιλόσεβιτς τη δεκαετία του 1990 βλ. Visoka2018). Έτσι, η Περίοδος Α διαρκεί, από το 1999 έως το 2008, ή αλλιώς η περίοδος που την πρωτοκαθεδρία έχει η UNMIK, Περίοδος Β', από το 2008 έως το 2012, η περίοδος δηλαδή όπου το Κόσοβο είναι μεν ανεξάρτητο αλλά υπάρχει διεθνής επιτήρηση, και τέλος η Γ' Περίοδος, από το 2012 έως και σήμερα όπου το Κόσοβο περνάει ουσιαστικά από τη διεθνή επιτήρηση στην εποπτεία της ΕΕ και του EULEX.

Η πρώτη φάση χαρακτηρίζεται από την απόλυτη κυριαρχία και την απόλυτη εξουσία της UNMIK στο Κόσοβο. Ο σκοπός της UNMIK παρότι καθορίζεται στην Απόφαση 1244 παραμένει αρκετά ασαφής ως προς την εκτέλεση του στο πεδίο. Στην πρώτη αυτή φάση, ο σκοπός της Αποστολής συνοψίζεται με τον όρο της «αρνητικής ειρήνης», όρος που απαντάται στη βιβλιογραφία των σπουδών οικοδόμησης ειρήνης(peacebuilding). Η αρνητική αυτή ειρήνη σημαίνει πως δεν υπάρχουν μακροπρόθεσμες βάσεις για ειρήνευση. Η ειρήνη επιβάλλεται στα δύο μέρη ή αλλιώς «υπάρχει απουσία σύγκρουσης» (Clark, 2009:361). Υπέρ αυτής της προσέγγισης είναι το 1999 οι ΗΠΑ. Από την άλλη η ΕΕ επιθυμεί μία σταδιακή διαδικασία που θα επικεντρώνεται περισσότερο στην δόμηση των θεσμών και τη δημιουργία μίας βεμπεριανής γραφειοκρατίας (Armakolas et al,2017:56). Κατά την Α' Περίοδο συμμετέχουν διάφοροι οργανισμοί, με κυριότερους τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη(OSCE), την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Παγκόσμια Τράπεζα και φυσικά το NATO, το οποίο εκπροσωπείται από τη Δύναμη Κοσσυφοπεδίου (αγγλ. KFOR) .

Η διεθνής διοίκηση σε αυτή τη φάση συνεργάζεται κυρίως με τα κόμματα και τα δίκτυα των Αλβανοκοσοβάρων, καθώς οι σερβικές γραφειοκρατικές ελίτ έχουν απονομιμοποιηθεί και οδηγούνται σε έξοδο, είτε προς τους πλειοψηφικούς σερβικούς δήμους του Κοσόβου ,είτε προς το Βελιγράδι. Οι μεγάλοι κερδισμένοι της νατοϊκής επέμβασης του 1999 είναι φυσικά οι Αλβανοκοσοβάροι. Ωστόσο και ανάμεσα τους διακρίνεται ένας ανταγωνισμός για την πρωτοκαθεδρία. Οι δύο σημαντικότεροι πολιτικοί σχηματισμοί είναι ο «Εθνικοαπελευθερωτικός Στρατός του Κοσόβου» (αγγλ.KLA) και τη «Δημοκρατική Λίγκα του Κοσόβου» (αγγλ.LDK) υπό τον Ibrahim Rugova. Αυτοί οι δύο δρώντες παίζουν το ρόλο των εκπροσώπων όλων των Αλβανοκοσοβάρων και σε αυτούς στηρίζεται η UNMIK. Ακόμη οι δομές και οι δυναμικές που προκύπτουν από τον ανταγωνισμό LDK-KLA στα τέλη της δεκαετίας του 1990, σχηματίζουν σε μεγάλο βαθμό την πολιτική ζωή του Κοσόβου στις αρχές της δεκαετίας του 2000 (Sorensen). Τα πελατειακά δίκτυα και το δικαίωμα στην

ανάπτυξη των δικτύων πατρωνίας, η τοπική κυριαρχία, η κατάληψη του κρατικού μηχανισμού, καθώς και άλλα ζητήματα αποτελούν κάποια ενδεικτικά πεδία αντιπαράθεσης των δύο πλευρών στο πρώτο αυτό σκέλος της κρατικής δόμησης.

Με λίγα λόγια η UNMIK και η διεθνής αποστολή εν γένει, έχοντας γνώση της κατάστασης του Κοσόβου και με πρωταρχικό σκοπό τη διατήρηση μιας υποτυπώδους ειρήνης, συνεργάζεται στενά με τις ελίτ των Αλβανοκοσοβάρων. Την απόφαση αυτή ακολουθούν ορισμένες συνέπειες. Πράγματι για αρκετά χρόνια (έως τουλάχιστον το 2004), δεν υπάρχουν σημαντικές εντάσεις και συγκρούσεις στο Κόσοβο. Ωστόσο υπάρχουν και οι αρνητικές συνέπειες, τις οποίες και συνοψίζουν οι Beha και Hajrullahu (2020) «Οι πολιτικές ελίτ, ιδιαίτερα εκείνες που αναδύθηκαν από τον πόλεμο του Κοσσυφοπεδίου και τώρα απολαμβάνουν τους καρπούς για το ρόλο τους στην απελευθέρωση της χώρας, έχουν σταθεροποιήσει επιτυχώς τα πελατειακά τους δίκτυα, ενώ εμποδίζουν και ελέγχουν την οικονομική και πολιτική μετάβαση σε ένα λειτουργικό δημοκρατικό σύστημα που βασίζεται στην οικονομία της αγοράς και το κράτος δικαίου. Ελλείπει πλήρους σαφήνειας σχετικά με το μελλοντικό καθεστώς της χώρας, οι ελίτ έχουν εκμεταλλευτεί την ατζέντα της UNMIK για τη διασφάλιση της σταθερότητας της θέσης τους σε αξιώματα, όπου θα έχουν πρόσβαση στην εξουσία και τους δημόσιους πόρους». Ένας από τους κοινούς τρόπους της δυτικής βιβλιογραφίας της κρατικής δόμησης και των σπουδών ειρήνευσης είναι η κατηγορία πως οι χώρες-υποκείμενα της επέμβασης, δε διαθέτουν δημοκρατική κουλτούρα, έχουν αδύναμους θεσμούς και εν γένει παρουσιάζουν μία αντίσταση στον εκσυγχρονισμό τους έξωθεν (Rossi, 2016:384, Keil & Kudlenko 2015:472). Μία από τις κατηγορίες των ανθρώπων της διεθνούς διοίκησης ήταν η έλλειψη φερεγγυότητας. Αυτή η κατηγορία επαναλαμβάνεται από τη διεθνή διοίκηση και στο Κόσοβο και στη Βοσνία εναντίον των τοπικών ελίτ. Εν ολίγοις αυτό που υπονοείται σε αναφορές, άρθρα και κεφάλαια βιβλίων είναι, πως οι ελίτ αυτές δεν είναι φερέγγυες, δρουν με τρόπο που είναι αδιαφανής, αναπτύσσουν πελατειακά δίκτυα και αδιαφορούν για τον εκδημοκρατισμό και το κράτος δικαίου (Beha & Hajrullahu 2020, Tadic & Elbasani 2018, Soberg 2006). Σκιαγραφείται λοιπόν μία εικόνα, η οποία έχει ως εξής: Από την μία η διεθνής αποστολή της Δύσης, η οποία επιχειρεί να εθίσει τις τοπικές κοινωνίες σε μία κουλτούρα συνεργασίας και στην εγκαθίδρυση του κράτους δικαίου το οποίο θα βασίζεται σε μία βεμπεριανή γραφειοκρατική δομή.

Είναι επομένως διαφωτιστικό να αναφερθούν οι πραγματικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ τοπικών και εξωτερικών παραγόντων της Α' Περιόδου. Ο Distler (2018) διενεργεί μία σειρά από συνεντεύξεις με αξιωματούχους της UNMIK, οι οποίες είναι αποκαλυπτικές για το *modus operandi* της Αποστολής. Ένας αξιωματούχος δηλώνει πως η απόφαση υιοθέτησης του γερμανικού μάρκου ως το νόμισμα του Κοσόβου ήταν η προσωπική απόφαση του τότε επικεφαλής της UNMIK, Bernard Kouchner. Αλλού αναφέρεται πως οικονομικά ζητήματα, όπως οι απολαβές των δημοσίων υπαλλήλων αποφασίζονταν από μία μικρή ομάδα ατόμων περί τον Ειδικό Αντιπρόσωπο του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ. Σε άλλη συνέντευξη του άρθρου τα ευρήματα είναι ακόμη εντυπωσιακότερα. Ανώνυμος συνεντευξιαζόμενος το 2015,

δηλώνει πως το 1999 όταν ανέλαβε την δόμηση μίας περιφέρειας στο Κόσοβο, διαπίστωσε πως ο KLA, είχε καταλάβει στην ουσία τοπικές επιχειρήσεις και εργοστάσια. Για να το αντιμετωπίσει αυτή την κατάσταση επέβαλλε έναν φόρο της τάξης του 3% για να αποδυναμώσει τον KLA. Ο πρώην υπάλληλος της UNMIK, αναφέρει πως είχε να αντιμετωπίσει από την μία τον KLA, ο οποίος δεν ήθελε να χάσει τα προνόμια του και από την άλλη την κεντρική UNMIK της Πρίστινα, η οποία δεν του παρείχε πόρους για να πραγματοποιηθεί η δόμηση. Στο τέλος η τοπική UNMIK επέβαλλε μονομερώς το φόρο στις επιχειρήσεις, τις οποίες και ανακατέλαβε από τον KLA, ενώ μοίρασε τα κέρδη στους πολίτες της περιφέρειας της. Για να γίνει ομαλά η μετάβαση χρειάστηκε φυσικά να συμπεριληφθούν και άνθρωποι του KLA στη διαδικασία (ibid). Στις υπόλοιπες συνεντεύξεις παρατηρείται το ίδιο μοτίβο ανεπίσημων πρακτικών. Στη σύνοψη της έρευνας του ο Distler γράφει πως «παρά την εικόνα και την εντύπωση που δημιουργείται, ότι υπάρχουν καλά σχεδιασμένες και επίσημες οικονομικές πολιτικές, η πραγματική διαδικασία λήψης αποφάσεων των παρεμβαίνόντων στο Κόσοβο ήταν πολύ πιο ανεπίσημη και δημιουργική: Οι ίδιοι διεθνείς δρώντες συνεχίζουν να χρησιμοποιούν άτυπες πρακτικές και οικονομικές πολιτικές και μετά το 1999» (Distler 2018:298).

Οι διεθνείς δρώντες στο Κόσοβο νομιμοποιούν τις ελίτ και με έναν άλλον τρόπο. Με το ζήτημα του καθορισμού του τελικού status του Κοσόβου να κρέμεται πάνω από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη ως δαμόκλειος σπάθη, οι σερβικές και οι αλβανικές ελίτ αποκομίζουν μεγάλα οφέλη. Όντας ο καθοριστικός παράγοντας για τη σταθερότητα της περιοχής στα μάτια της UNMIK, οι ελίτ αυτές μπορούν αφενός να χρησιμοποιούν το ρόλο τους στην ευρωατλαντική προοπτική του Κοσόβου για να κατευνάσουν το λαό και να δικαιολογήσουν τις αποτυχίες τους και αφετέρου να κεφαλαιοποιήσουν την εμπιστοσύνη της διεθνούς διοίκησης. Οι τοπικές ελίτ ξέρουν ότι είναι απολύτως απαραίτητες στην UNMIK την Περίοδο Α'. Αποτέλεσμα αυτής της δυναμικής είναι να απονομιμοποιείται η UNMIK, καθώς ο λαός του Κοσόβου στην πλειοψηφία του βιώνει οριακές καταστάσεις σε οικονομικό επίπεδο και βλέπει την UNMIK στο πρόσωπο των διεφθαρμένων τοπικών ελίτ (Beha & Hajrullahu 2020). Παρόλα αυτά δεν μπορεί αυτή η δυναμική να αποδοθεί σε πονηρές και κυνικές τοπικές ελίτ που εκμεταλλεύονται την αφέλεια της διεθνούς επέμβασης. Η διεθνής επέμβαση αποδέχεται τις πρακτικές των τοπικών παραγόντων, εφόσον αυτές οι πρακτικές δεν εμποδίζουν τους βασικούς της στόχους, όπως η διατήρηση του status quo. Ακόμη υπάρχουν αναφορές που δείχνουν πως η UNMIK και οι θεσμοί της διεθνούς αποστολής εν γένει συμπεριφέρονται στα κόμματα των Κοσοβάρων σαν να ήταν κόμματα ιδεολογίας, ενώ στην πραγματικότητα έμοιαζαν περισσότερο με στρατούς οι οποίοι έγιναν κόμματα και ακόμη διατηρούν διασυνδέσεις με την παραοικονομία και το οργανωμένο έγκλημα(ibid).

Προχωρώντας χρονολογικά στην επόμενη περίοδο, την Περίοδο Β' (2008-2012), στο Κόσοβο λαμβάνουν χώρα μεγάλες αλλαγές. Η μονομερής διακήρυξη της ανεξαρτησίας το 2008, σηματοδοτεί τη σταδιακή υποχώρηση της UNMIK από την

πρωτοκαθεδρία και τη σταδιακή είσοδο της ΕΕ, η οποία αναλαμβάνει τον de facto έλεγχο μέσω της «Αποστολής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το Κράτος Δικαίου στο Κόσοβο»(αγγλ. EULEX) . Κρίνω απαραίτητο να σημειωθεί πως η αλλαγή σκυτάλης μεταξύ UNMIK και EULEX, δεν ήταν αποτέλεσμα διαβουλεύσεων ή δημοψηφίσματος των πολιτών του Κοσόβου. Όπως ακριβώς και στη Βοσνία η αλλαγή αυτή δρομολογείται από τις διεθνείς διοικήσεις και όχι έπειτα από πολιτική διαβούλευση με τον τοπικό πληθυσμό και τους εκπροσώπους του (Veneri,2007). Τόσο η UNMIK, όσο και η EULEX, αναφέρονται στην ανάγκη τα έργα δόμησης να γίνουν κτήμα του τοπικού πληθυσμού (ΕΕ,2016). Ενώ προωθείται διακηρυκτικά η ανάγκη να αισθανθούν οι Κοσοβάροι, πως το κράτος αυτό τους ανήκει, στην πράξη το μήνυμα που μεταδίδεται είναι, πως το Κόσοβο είναι πολύ σημαντικό για να το διαχειρίζονται οι ίδιοι. Η σταδιακή μεταφορά της ευθύνης για το Κόσοβο, από την UNMIK στην EULEX, επιφόρτισε την EULEX με τις εξής αρμοδιότητες: «Υποστήριξη των σχετικών θεσμών κράτους δικαίου στο Κοσσυφοπέδιο στην πορεία τους προς την αυξημένη αποτελεσματικότητα, βιωσιμότητα, πολυεθνικότητα και λογοδοσία, χωρίς πολιτικές παρεμβάσεις και σε πλήρη συμμόρφωση με τα διεθνή πρότυπα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις των βέλτιστων ευρωπαϊκών πρακτικών» (EULEX). Ουσιαστικά η EULEX επιβλέπει την εφαρμογή του κράτους δικαίου στο Κόσοβο. Εξωτερικοί τελωνειακοί, αστυνομικοί, ακόμη και δικαστές επιστρατεύονται για να ενισχύσουν, να επιτηρήσουν και να βοηθήσουν το κράτος δικαίου στο Κόσοβο. Η EULEX μέχρι σήμερα παραμένει η μεγαλύτερη μη-στρατιωτική διεθνής αποστολή στην ιστορία. Την περίοδο 2008-2012 διοικεί ουσιαστικά το Κόσοβο μαζί με την KFOR. Πέρα από το συμβουλευτικό ρόλο, η EULEX, διατηρεί το δικαίωμα να παρεμβαίνει ενεργά στην πολιτική ζωή του Κοσόβου, σε οποιονδήποτε από τους τομείς του κράτους δικαίου(δικαιοσύνη, αστυνομία, τελωνεία) έκρινε ότι υπήρχε ανάγκη. Το έργο της ΕΕ στο Κόσοβο μοιάζει περισσότερο με αυτό που αποκαλούμε κρατική δόμηση. Η έμφαση στην ισχυροποίηση θεσμών και ιδρυμάτων του κράτους αντικατοπτρίζει αυτή την πρόθεση. Έπειτα, από το 2008 και τουλάχιστον έως το 2012, το Κόσοβο φαίνεται να είναι πιο κοντά από ποτέ στην ένταξη του στην ΕΕ και τους δυτικούς θεσμούς. Η πρωτοβουλία της ΕΕ για την ομαλοποίηση των σχέσεων μεταξύ Πρίστινα και Βελιγραδίου το 2011, η ουσιαστική ένταξη του Κοσόβου στο Σύμφωνο Σταθερότητας το 2012 (η τυπική έγινε το 2005) και τέλος η εφαρμογή του EULEX δίνουν την εντύπωση , πως η ΕΕ προτίθεται να δεσμευτεί μακροπρόθεσμα στο Κόσοβο (Yabanci,2016:353). Ταυτόχρονα η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού και οι πολιτικές ελίτ είναι υπέρ της ενταξιακής προοπτικής του Κοσόβου. Η ενταξιακή προοπτική είναι η πηγή της νομιμοποίησης της Αποστολής, αλλά και του πολιτικού συστήματος του Κοσόβου. Μολονότι οι Κοσοβάροι είναι ευρωπαϊκά προσανατολισμένοι, οι πολιτικές που εφαρμόζει η EULEX, και ιδιαίτερα η διαδικασία ομαλοποίησης των σχέσεων με τη Σερβία δεν απολαμβάνουν εμπιστοσύνης (ibid:246). Σε δημοσκοπήσεις της κοινής γνώμης το 2014 και το 2019 (Riinvest 2014, NDI 2019) τα αποτελέσματα δείχνουν πως η ΕΕ και η KFOR είναι οι οργανισμοί που απολαμβάνουν την μεγαλύτερη εμπιστοσύνη του λαού του Κοσόβου, ενώ αντίθετα τα πολιτικά κόμματα και οι θεσμοί έρχονται τελευταίοι. Η

Yabanci(2016), πραγματοποιεί την υπόθεση πως η χαμηλή υποστήριξη για τις πολιτικές της EULEX σχετίζεται με την άποψη των Κοσοβάρων για το πολιτικό σύστημα της χώρας. Από την μία η ΕΕ εφαρμόζει μία πολιτική καρότου και μαστιγίου απέναντι στις πολιτικές ελίτ και από την άλλη οι πολιτικές ελίτ συνειδητοποιούν ότι οι πολιτικές της EULEX, όπως η ομαλοποίηση των σχέσεων με τη Σερβία ως ενταξιακή προϋπόθεση τις φέρνουν σε δύσκολη θέση απέναντι σε ένα ήδη δύσπιστο εκλογικό σώμα. Πιο συγκεκριμένα φαίνεται τόσο μακρινή η ευρωπαϊκή προοπτική του Κοσόβου παρά το momentum της Β' Περιόδου (2008-2012), ώστε να μην αποτελεί ισχυρό κίνητρο για τις πολιτικές ελίτ. Η επιμονή της ΕΕ να πιέζει το πολιτικό σύστημα με δέλεαρ την ένταξη δεν έχει αποτέλεσμα γιατί οι πολιτικές ελίτ γνωρίζουν πως η πλειοψηφία του πληθυσμού του Κοσόβου δεν επιθυμεί την άνευ όρων ομαλοποίηση των σχέσεων με τη Σερβία και από την άλλη η ΕΕ δεν μπορεί να παρακάμψει τα πολιτικά κόμματα, καθώς η EULEX είναι επίσης αντιδημοφιλής, τόσο στους Σερβοκοσοβάρους όσο και στους Αλβανοκοσοβάρους.

Η Γ' Περίοδος, που ξεκινά το 2012 και συνεχίζει ως σήμερα μπορεί κάλλιστα να ειπωθεί ως μία παρατεταμένη Β' Περίοδος, καθώς στην ουσία λίγα πράγματα αλλάζουν. Η σταδιακή αποχώρηση της EULEX, δεν έχει γίνει ακόμη οριστική. Το 2012, έρχεται η πρώτη μείωση προσωπικού και το 2014 η πρώτη ανανέωση της εντολής της. Το 2019 η Αποστολή έχει ήδη μειώσει σημαντικά το προσωπικό της (Rashiti,2019) και φαίνεται έτοιμη να αποχωρήσει. Παρόλα αυτά ενώ είχε ανακοινωθεί πως θα αποχωρήσει το 2021, πρόσφατα έλαβε παράταση έως και το 2023(EULEX). Κάποιοι ερευνητές όπως ο Zupancic, στο Zupancic et al.(2017) αναφέρονται στην επιτυχία της EULEX στη διαδικασία οικοδόμησης της ειρήνης και στα στέρεα θεμέλια που έχουν μπει, εννοώντας πως πλέον η κατάσταση προσομοιάζει ένα είδος «θετικής ειρήνης». Η πραγματικότητα είναι, πως από το 2017 έως το 2021 οι εντάσεις μεταξύ Κοσόβου και Σερβίας κλιμακώθηκαν σημαντικά τουλάχιστον σε δύο περιπτώσεις(κρίση πινακίδων ΙΧ 2021, κρίση τραίνου με δρομολόγιο Σερβία-Κόσοβο 2017), γεγονότα που οδήγησαν το NATO να αυξήσει τις περιπολίες του (France 24, 27/09/2021, Guardian, 03/10/2021). Όχι μόνο η ειρήνη μεταξύ Κοσόβου και Σερβίας είναι εύθραυστη, γεγονός που επισημαίνει και ο Ειδικός Απεσταλμένος της UNMIK, Zahir Tanin (Tanin, 2021, 15/10/2021), αλλά και η πρόοδος στις σχέσεις Σερβίας-Κοσόβου δεν είναι σημαντική. Ακόμη, από το 2012 και έπειτα οι κύριες αρμοδιότητες της EULEX, παραδίδονται στην εκλεγμένη κυβέρνηση και οι δικαστές του Κοσόβου αρχίζουν να αποτελούν πλειοψηφία (Rashiti,2019). Παρότι οι εκπρόσωποι των πολιτικών ελίτ και τα μέλη της διεθνούς αποστολής συγχαίρουν την EULEX για το έργο της , η περιρρέουσα αντίληψη είναι πως δεν καταπολεμήθηκε το οργανωμένο έγκλημα, ούτε τα δίκτυα πατρωνίας, ενώ αρκετοί εγκληματίες πολέμου ακόμη διαφεύγουν της σύλληψης (euractiv.com, 25/02/2020).

Εν κατακλείδι η κριτική που ασκείται στην EULEX και στην ΕΕ, ως υπεύθυνο του έργου της κρατικής δόμησης και κυρίως της υποστήριξης των τοπικών θεσμών, έχει κάποια βάση. Ενώ η ΕΕ προωθεί τον εκδημοκρατισμό του Κοσόβου, είναι ιδιαίτερα ανεκτική σε μη-δημοκρατικές πρακτικές και συνεργάτες. Στις τελευταίες γενικές

εκλογές το κόμμα του Albin Kurti, το εθνικιστικό Vetëvendosje (ελλ. «Αυτοπροσδιορισμός») κατάφερε να κερδίσει τις εκλογές. Το πέτυχε αυτό με μία άκρως εθνικιστική και αντί-ελίτ ρητορική, η οποία δεν είναι καθόλου φιλική προς την ΕΕ. Η παρατεταμένη ασάφεια σχετικά με το μέλλον του Κοσόβου και η αδυναμία της ΕΕ να βρει την απαραίτητη συναίνεση εντός της για να προχωρήσουν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις με το Κόσοβο οδηγούν τον πληθυσμό σε μία αμφιθυμία, καθώς αυτό που επιθυμούν από την μία είναι η ένταξη(τουλάχιστον η Αλβανοκοσοβάρικη πλειοψηφία), από την άλλη , η εμπιστοσύνη τους στη διεθνή Αποστολή στο Κόσοβο και στους εξωτερικούς χειρισμούς της είναι μικρή. Σύμφωνα με τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας του το 2008, το Κόσοβο θα έπρεπε να είναι ήδη ένα πολυεθνικό, δημοκρατικό κράτος . Το 2021 και τα τρία επιμέρους στοιχεία επιδέχονται αμφισβήτησης.

Κεφάλαιο 2.2- Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας: Δημοκρατία, Πολυεθνικότητα και Κρατική Υπόσταση

2.2αΔημοκρατία

Η συμβιωτική σχέση μεταξύ πολιτικών ελίτ και διεθνούς Αποστολής δεν οδήγησε στον εκδημοκρατισμό της πολιτικής ζωής σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα. Η δυσκολία στην εφαρμογή των αρχών του κράτους δεν μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά στην έλλειψη δημοκρατικής κουλτούρας των Κοσοβάρων. Η ΕΕ και εν γένει η Αποστολή έθεσε άλλες προτεραιότητες. Είναι δεδομένο πως ο εκδημοκρατισμός του Κοσόβου από την εξωτερική επέμβαση δεν έχει ευοδωθεί. Η ΜΚΟ “Freedom House” αναφέρεται στο Κόσοβο του 2021 ως μεταβατικό καθεστώς με έλλειμμα δημοκρατίας, εξαιτίας και των συνεχόμενων πολιτικών κρίσεων από το 2019 έως το 2021 (Freedom House,2021). Η διαδικασία εκδημοκρατισμού των κοινωνιών μετά τον πόλεμο είναι πάντοτε δύσκολη. Σύμφωνα με την M. Kirakosyan (2018),η διεθνής διοίκηση πρέπει να εξασφαλίσει τρεις προϋποθέσεις για να πετύχει ο εκδημοκρατισμός μιας τέτοιας κοινωνίας. Αρχικά η συγκατάθεση όλων των εμπλεκόμενων μερών. Έπειτα ο καθορισμός ή η ύπαρξη χρονοδιάγραμματος προς την τελική λύση του καθεστώτος της περιοχής και τέλος ένα χρονοδιάγραμμα για την οριστική μεταφορά των αρμοδιοτήτων του κράτους από τη διεθνή διοίκηση στην τοπική διοίκηση (Kirakosyan,2018:3). Ξεκινώντας από το τέλος στην περίπτωση του Κοσόβου δεν υπάρχει σαφές χρονοδιάγραμμα οριστικής αποχώρησης της διεθνούς διοίκησης. Έχουν υπάρξει τρεις παρατάσεις και η τελευταία προβλέπει την παραμονή του EULEX έως και το 2023. Συνεχίζοντας η μονομερής ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου υποστηρίχθηκε παρασκηνικά από τους προστάτες του (Cocozzelli 2013:16), διαφορετικά δε θα μπορούσε να προχωρήσει σε αυτό το βήμα. Ωστόσο, το τελικό καθεστώς του Κοσόβου δεν έχει αποσαφηνιστεί ακόμη και τα μισά κράτη του ΟΗΕ δεν αναγνωρίζουν το Κόσοβο. Το Κόσοβο παραμένει ακόμη

«μεταξύ νομιμότητας και ανομίας» (Musliu,2019). Τρίτον είναι βέβαιο πως δε συμφωνούν όλα τα εμπλεκόμενα μέρη. Πέρα από πολιτικούς παράγοντες της Πρίστινα, όπως ο Kurti, εκείνοι που σίγουρα δε βλέπουν θετικά τις εξελίξεις και τις δράσεις της διεθνούς διοίκησης είναι οι Σερβοκοσοβάρη, οι οποίοι πασχίζουν να διατηρήσουν τις παράλληλες δομές τους βόρεια του ποταμού Ibar, αλλά και όπου υπάρχουν πλειοψηφικά σερβικοί δήμοι. Καμία από τις τρεις προϋποθέσεις δεν εκπληρώνεται στην περίπτωση του Κοσόβου. Ακόμη και οι πιο αισιόδοξες προβλέψεις (Cocozzelli, 2013), οι οποίες προέβλεπαν πως η ανεξαρτησία του Κοσόβου το 2008 θα οδηγήσει αναπόφευκτα σε μεγαλύτερη εμπλοκή της κοινωνίας των πολιτών και τελικά σε θεμελίωση της δημοκρατίας διαψεύδονται από τις συνεχόμενες κρίσεις του πολιτικού συστήματος από το 2019 έως και το 2021. Αναφέρω χαρακτηριστικά μία από τις κρίσεις, η οποία λαμβάνει χώρα το 2019, όταν η κυβέρνηση Kurti αποχωρεί από την κυβέρνηση, έπειτα από πρόταση δυσπιστίας της αντιπολίτευσης. Ο Πρόεδρος Thaci, δίνει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης, χωρίς εκλογές στο κόμμα LDK και τον Avdullah Hoti. Το συνταγματικό δικαστήριο του Κοσόβου τον Δεκέμβριο του 2020 αποφάσισε ότι παρότι το νομοθετικό όργανο υπερψήφισε την κυβέρνηση Hoti, αυτή ήταν άκυρη, καθώς ο βουλευτής Etem Arifi, ο οποίος υπερψήφισε την κυβέρνηση Hoti, είχε καταδικαστεί με ποινή φυλάκισης το 2019 για υπόθεση διαφθοράς και επομένως δεν είχε δικαίωμα ψήφου. Η χώρα οδηγήθηκε εκ νέου σε εκλογές, στις οποίες την πλειοψηφία κέρδισε το κόμμα του Albin Kurti. Το έλλειμμα δημοκρατίας στο Κόσοβο οδήγησε τις ΗΠΑ να μην καλέσουν τα πολιτικά κόμματα του Κοσόβου το 2021 στη Σύνοδο της Δημοκρατίας (euractiv 11/2021). Η εξέλιξη του εκδημοκρατισμού στο Κόσοβο παραμένει μία διαδικασία εξωτερική και ιεραρχική. Η αδυναμία της EULEX και της διεθνούς παρέμβασης γενικότερα να προσεγγίσει τον πληθυσμό του Κοσόβου τοποθετεί υπερέξουσες στα χέρια των πολιτικών κομμάτων, τα οποία δεν έχουν οικοδομήσει μία δημοκρατική κουλτούρα. Η ενίσχυση των θεσμών χωρίς ταυτόχρονη κινητοποίηση της κοινωνίας δεν αποδίδει καρπούς και παραμένει σύνθημα φαινόμενο σε έργα κρατικής δόμησης(Armakolas et. al. 2017:152).

2.2β-Πολυεθνικότητα

Από την αρχή της διεθνούς επέμβασης, οι διεθνείς διοικήσεις έχουν ασχοληθεί εκτενώς με τα εθνοτικά ζητήματα του Κοσόβου. Η προσέγγιση της EULEX και η προσέγγιση της UNMIK, παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές ως προς την ίδια κατάσταση. Η UNMIK, προωθούσε την ενίσχυση των επιμέρους εθνοτικών ταυτοτήτων, έχοντας κατά νου ένα μοντέλο συναινετικής δημοκρατίας, όπου οι διάφορες εθνικότητες εκπροσωπούνται αναλογικά και μοιράζονται την εξουσία. Αποτελέσματα της προσέγγισης της UNMIK, είναι το σχέδιο Αχτισάρι και το Σύνταγμα του Κοσόβου. Το Σύνταγμα προβλέπει ότι από τις 120 έδρες του νομοθετικού σώματος, οι 20 αντιστοιχούν σε εκπροσώπους των μειονοτήτων. Από

αυτές τις 20 έδρες οι 10 αφορούν τη σερβική μειονότητα και στις υπόλοιπες τέσσερις μειονότητες (Τούρκοι, Βόσνιοι, Ρομά, Γκοράνι) αντιστοιχούν μόλις 10. Για να γίνει δεκτή οποιαδήποτε πρόταση για συνταγματική αναθεώρηση, θα πρέπει να έχει την αποδοχή των 2/3 της αλβανοκοσοβάρικης πλειοψηφίας, αλλά και των 2/3 από τις 20 έδρες των μειονοτήτων, ενώ υπάρχουν προβλέψεις για γενικότερες ποσοστώσεις στις θέσεις υπουργών (δύο μειονοτικοί υπουργοί, τουλάχιστον ένας Σέρβος), αλλά και στις θέσεις δημοσίων υπαλλήλων (Doli & Korenica 2013β:605). Η σερβική μειονότητα είναι η μειονότητα στην οποία αποδίδονται τα περισσότερα προνόμια και στην οποία εστιάζει το σχέδιο Αχτισάρι. Η ιδέα της δημιουργίας μίας Ένωσης Σερβικών Δήμων, που θα διαθέτουν ενισχυμένη αυτονομία, είχε ως στόχο τη δημιουργία καλού κλίματος στις σχέσεις Πρίστινα-Βελιγραδίου, αλλά και την ενθάρρυνση της ένταξης των Σερβοκοσοβάρων στους θεσμούς και τα όργανα της Πρίστινα. Το παράδοξο είναι πως ούτε αυτό το σχέδιο αντιμετωπίζει τον «ελέφαντα στο δωμάτιο». Και σε αυτό το σχήμα ο ρόλος των υπόλοιπων μειονοτήτων παραμένει ασαφής και δεν υπάρχει ένα επαρκές πλαίσιο για την εκπροσώπηση τους στα αντιπροσωπευτικά όργανα των Σερβικών Δήμων (Beka, 2021). Οι θεσμοί επαναλαμβάνουν τελετουργικά την ανάγκη οικοδόμησης μίας πολυεθνικής κοινωνίας και ενός συμπεριληπτικού κράτους, αλλά στην πραγματικότητα αναγνωρίζουν μία μεγάλη αλβανική πλειοψηφία και μία σερβική μειονότητα. Αξιολογώντας την πολιτική κατάσταση στη χώρα, αναφορά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής του 2020, αναφέρεται στα ποσοστά των αλβανικών κομμάτων και στο σερβικό κόμμα “Lista Sprska”, αλλά όταν φτάνει στις υπόλοιπες δέκα έδρες των εκλογών, η αναφορά αρκείται στο να επισημάνει πως «οι υπόλοιπες δέκα έδρες μοιράστηκαν μεταξύ οκτώ κομμάτων των μη-πλειοψηφικών εθνοτικών μειονοτήτων» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2020). Η ισχύς της αλβανικής πλειοψηφίας, λόγω του πληθυσμιακού πλεονεκτήματος, οδηγεί σε φαινόμενα που δείχνουν σημάδια κατάληψης του κράτους. Το 2016 διέρρευσαν οι τηλεφωνικές συνομιλίες ηγετικών μελών του Δημοκρατικού Κόμματος (DPK), στις οποίες κομπάζουν για την ικανότητα τους να διορίζουν κομματικά μέλη, ενώ γελούν με την ύπαρξη μειονοτήτων και χλευάζουν την ιδέα της πολυεθνικότητας του Κοσόβου (Tadic & Elbasani 2018).

Οι ιδέες της EULEX, αντί να δίνουν έμφαση στις επιμέρους εθνικές ταυτότητες, προσπαθούν να τις αποσιωπήσουν για χάρη μίας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας (Bargués-Pedreny, 2016). Η ταυτότητα αυτή θα είναι, σύμφωνα με αυτή τη σχολή σκέψης, απόρροια της επικράτησης μίας τεχνοκρατικής αντίληψης περί κράτους και κοινωνίας. Δηλαδή η EULEX, αποφασίζει πως το πρόβλημα έγκειται στους εθνικισμούς. Αν καταφέρει να καταπιέσει τα διχαστικά εθνοτικά σύμβολα, θα μπορέσει και να «εκπολιτίσει» τους Κοσοβάρους (ibid). Οι ιδέες αυτές είναι εμφανείς στα σύμβολα του ανεξάρτητου Κοσόβου. Η σημαία του Κοσόβου μαζί με αυτήν της Κύπρου είναι οι μόνες που απεικονίζουν το γεωγραφικό σχήμα της χώρας. Τα έξι αστέρια συμβολίζουν τις έξι εθνικότητες (Αλβανοί, Σέρβοι, Τούρκοι, Βόσνιοι, Ρομά και Γκοράνι) του Κοσόβου (Cosentino, 2015). Ο ύμνος του Κοσόβου “Europa” και τα

χρώματα της σημαίας(μπλε και χρυσό) υπογραμμίζουν αυτή την ευρωπαϊκή ταυτότητα που πρέπει να εμπεδωθεί από τους Κοσοβάρους. Οι Κοσοβάροι από την άλλη έχουν τη δική τους συλλογική μνήμη η οποία αναπτύσσεται παράλληλα με την επιθυμητή ταυτότητα που έρχεται έξωθεν. Για τους Αλβανούς και τους Σέρβους η συλλογική τους μνήμη είναι ταυτισμένη με την εθνοτική τους ομάδα. Το γεγονός ότι η Δύση αντιμετωπίζει την εθνοτική ταύτιση με τη σύγκρουση και την οπισθοδρομικότητα δεν ταυτίζεται με την αυτό-εικόνα των εθνοτικών ομάδων. Όπως γράφει η Schwandner-Sievers (2013:109) «ενώ, στη δυτική άποψη, ο εθνικισμός έχει θεωρηθεί ως η ρίζα όλου του κακού για τα Βαλκάνια και ως εκ τούτου έχει απορριφθεί ευθέως, σε μια εσωτερική αλβανική κατανόηση, με βάση τη ζωντανή συλλογική μνήμη, εθνικισμός σημαίνει εκσυγχρονισμός και χειραφέτηση, πολιτική αλληλεγγύη ... μια υπόσχεση σωτηρίας και απελευθέρωσης.» Αντίστοιχα οι Σέρβοι προσβλέπουν παραδοσιακά στο Βελιγράδι και ζητούν μεγαλύτερη αυτονομία(Beka 2021). Η άρνηση της σερβικής μειονότητας να ενταχθεί, αντιμετωπίζεται από την ΕΕ, όχι ως πρόβλημα αυτοδιάθεσης αλλά ως οπισθοδρομικότητα. Αυτό αποτυπώνεται στις αναφορές τις ΕΕ και τον προβληματισμό της EULEX για τις παράλληλες δομές των Σέρβων, όπως η παράλληλη δικαστική δομή (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2018).

2.2γ-Κράτος και κρατική υπόσταση

Η ουδετερότητα είναι η λέξη που μπορεί να περιγράψει εξαιρετικά τη στάση της EULEX στο Κόσοβο. Η αμφίθυμη στάση του Διεθνούς Δικαστηρίου, το οποίο αρκέστηκε να πει, πως αν το Κόσοβο πληροί τα κριτήρια μπορεί να είναι κράτος, δε διευκρίνισε με καθοριστικό τρόπο το status του Κοσόβου. Η ΕΕ προς το παρόν επιθυμεί τη διατήρηση του status quo. Επειδή η ΕΕ διαθέτει πέντε κράτη-μέλη τα οποία αρνούνται να αναγνωρίσουν το Κόσοβο, η ΕΕ δεν μπορεί να αναγνωρίσει το Κόσοβο ως ανεξάρτητο κράτος, την ίδια στιγμή που διαχειρίζεται αρκετές από τις υποθέσεις του. Με την Αποστολή, η ΕΕ επιδιώκει αφενός να συνδράμει τους θεσμούς και το κράτος δικαίου στο Κόσοβο, αφετέρου πρέπει να κρατήσει μία ουδέτερη στάση ως προς το τελικό status (Istrefi,2020). Ακόμη η ανάπτυξη παράλληλων δομών βόρεια του ποταμού Ibar, στην πλευρά πολλών σερβικών δήμων, θέτει υπό αμφισβήτηση την εκπλήρωση των τριών προϋποθέσεων, καθώς η Πρίστινα και πολλές φορές η EULEX ,δεν ελέγχουν αποτελεσματικά ούτε την περιοχή ούτε τον πληθυσμό δήμων όπως η Mitrovica. Έως τουλάχιστον το 2014, το Βόρειο Κόσοβο λειτουργεί ως κομμάτι της Σερβίας (Kartsonaki,2020:108). Παρότι η Συμφωνία των Βρυξελλών το 2013 προβλέπει την ενσωμάτωση των δομών του βορείου Κοσόβου στην Πρίστινα, οι Σέρβοι είναι αρκετά δύσπιστοι και εμφανίζουν αποσχιστικές τάσεις. Ακόμη, η άμυνα του Κοσόβου βασίζεται έως και σήμερα στην KFOR. Το Κόσοβο παρότι για τα μισά μέλη του ΟΗΕ είναι ένα ανεξάρτητο κράτος δεν έχει τη δυνατότητα να υπερασπιστεί τα σύνορα του μέσω ενός εθνικού στρατού (Triantafylloy,2018).

Συμπεράσματα

Καταληκτικά, το Κόσοβο μπορεί να ιδωθεί από πολλές οπτικές. Η συγκεκριμένη οπτική την οποία έχει επιλέξει ως πλαίσιο η εργασία, τονίζει την αλληλεπίδραση και την υβριδικότητα της κατάστασης της κρατικής δόμησης στο Κόσοβο. Το συμπέρασμα του πρώτου μέρους, όπου η εργασία ασχολήθηκε συνοπτικά με την επέμβαση του 1999, είναι πως το Κόσοβο πιθανότατα αποτελεί κατάσταση *suī generis*, είναι δηλαδή εξαιρετικό για μία σειρά από λόγους. Ωστόσο, το σημαντικότερο είναι πως σύγχρονα παραδείγματα περιοχών που επιχειρούν την απόσχιση από ένα άλλο κράτος ουσιαστικά χρησιμοποιούν τις τακτικές του Κοσόβου. Αυτό που δημιούργησε η *de facto* απόσχιση του Κοσόβου, είναι η εργαλειοποίηση της εξαιρετικότητας ως αφορμής για υπέρβαση των διεθνών κανόνων. Αυτή την μέθοδο είναι πολύ πιθανό να τη συναντήσουμε μελλοντικά και σε άλλα μέρη του πλανήτη πέρα από την Κριμαία. Επιπλέον οι συσχετισμοί και η δυναμική μεταξύ πολιτικών δρώντων στο εσωτερικό του Κοσόβου από το 1999, έχουν ήδη διαμορφωθεί σε προγενέστερες περιόδους, αντίθετα με την πεποίθηση των διεθνών αποστολών, που τείνουν να αντιμετωπίζουν το Κόσοβο ως *tabula rasa*. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο παραγκωνισμός της σερβικής μειονότητας από τους Αλβανούς μετά το 1999, παραγκωνισμός που αποτυπώνεται στο σύνταγμα και την πολιτική ζωή. Οι Αλβανοί είχαν βιώσει επί αιώνες την καταπίεση της σερβικής γραφειοκρατίας και όταν ήρθαν σε θέση ισχύος αναπαρήγαγαν τις δυναμικές εξουσίας που υπήρχαν επί Γιουγκοσλαβίας (βλ. Κοπά 1997).

Αναλύοντας τη διαλεκτική σχέση μεταξύ διεθνών και τοπικών παραγόντων στο Κόσοβο, η ανάλυση φιλοδοξεί να εξερευνήσει αθέατες πλευρές της κρατικής δόμησης. Η ιστορία της κρατικής δόμησης του Κοσόβου είναι απόλυτα συνυφασμένη με το ζήτημα του καθορισμού του τελικού status του. Οι άνθρωποι και οι θεσμοί που επιφορτίζονται με την οικοδόμηση των κρατικών θεσμών στο Κόσοβο από την μία υποστηρίζουν σθεναρά την μοναδικότητα του Κοσόβου, αλλά από την άλλη το αντιμετωπίζουν ως άλλο ένα έργο εφαρμόζοντας ιδέες και εμψυσώντας αξίες και νόρμες ίδιες με όλα τα άλλα έργα. Η οξύμωρη αυτή κατάσταση συχνά μπορεί να αποδοθεί σε αριθμιστικές τοπικές ελίτ, οι οποίες δεν επιθυμούν τον εκσυγχρονισμό του Κοσόβου, καθώς αποκομίζουν οφέλη από την παρούσα κατάσταση. Οι ελίτ αυτές σύμφωνα με πλείστε αναφορές εκμεταλλεύονται την επιείκεια των εξωτερικών θεσμών, οι οποίοι άγονται και φέρονται. Η εργασία αυτή αμφισβητεί το παραπάνω αφήγημα και μέσω της εστίασης στη σχέση εσωτερικών-εξωτερικών παραγόντων ανακαλύπτει ότι η δυναμική των σχέσεων στο Κόσοβο είναι αποτέλεσμα που έχει συνδιαμορφωθεί από τη δράση και των δύο πλευρών. Η ουσιαστική απονομιμοποίηση της EULEX και η κενή υπόσχεση της ενταξιακής προοπτικής του Κοσόβου στην ΕΕ, είναι αποτέλεσμα της συνδυαστικής δράσης πολιτικού συστήματος και διεθνών αποστολών στο Κόσοβο. Η άνοδος πολιτικών κομμάτων, τα οποία αμφισβητούν την πορεία της χώρας, όπως το Vetëvendosje, είναι απόρροια της έλλειψης εμπιστοσύνης του πληθυσμού τόσο προς το πολιτικό σύστημα, όσο και

προς την EULEX. Τέλος ένα ακόμη συμπέρασμα θα μπορούσε να είναι η έμφαση που δίνουν σιωπηρά οι διεθνείς διοικήσεις στη λειτουργικότητα και τη σταθερότητα του Κοσόβου και της γεωπολιτικής περιφέρειας του. Ίσως εν τέλει να μην υπάρχει η ίδια ζέση για μία φιλελεύθερη κρατική δόμηση, όπως υπήρχε στις αρχές της δεκαετίας του 2000. Μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να ασχοληθεί με το Κόσοβο , ως κομμάτι μίας ευρύτερης στρατηγικής στα Δυτικά Βαλκάνια και την Νοτιοανατολική Μεσόγειο.

Βιβλιογραφία

BIBLIA

- Κοπά, Μ.,1997. *Οι μειονότητες στα μετακομμουνιστικά Βαλκάνια: Πολιτικές του Κέντρου και Μειονοτικές Απαντήσεις*. Αθήνα:Εκδόσεις Λιβάνης.
- Πεσμαζόγλου, Σ.,2001. *Κόσοβο: Η Διττή Ύβρις*, Αθήνα: Εκδόσεις Παττάκη.
- Χατζημιχάλης, Κ., 2016. *Ζητήματα Γεωγραφίας: Κατάλληλα και για μη γεωγράφους*, Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.
- Prokovic, D. (επιμ.) 2018. *Kosovo: Sui generis or precedent in international relations*, Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Armakolas, I., Demjaha, A., Elbasani, A., Schwandner-Sievers, S., Skendaj, E. and Tzifakis, N., 2017. *State-Building In Post-Independence Kosovo: Policy Challenges And Societal Considerations*. Pristine: Kosovo Foundation for Open Society.
- Bellamy, A. & Dunne, T., 2016. *Oxford Handbook of the Responsibility to protect*, Oxford: Oxford University Press.
- Bose, S., 2010. *Contested lands: Israel-Palestine, Kashmir, Bosnia, Cyprus, and Sri Lanka*, Cambridge: Harvard University Press.
- Buzan, Barry, 1991. *People, states and fear: An agenda for international security studies in the post-cold war era*, New York: Harvester Wheatsheaf.
- Chandler, D. & Sisk, T.D., 2015. *Routledge Handbook of International Statebuilding*, London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Herring, Eric. , 2008. 'Neoliberalism Versus Peacebuilding in Iraq', στο Michael Pugh, Neil Cooper & Mandy Turner,(επιμ.), *Whose Peace? Critical Perspectives on the Political Economy of Peacebuilding*. Basingstoke: Palgrave Macmillan (σελ.47–64).
- Holsti, K.J., 1996. *The state, war, and the state of war*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaldor, M., 2012(πρώτη έκδοση 1999). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era, Third Edition*, California USA: Stanford University Press.

- Keck, M.E. & Sikkink, K., 2014 (πρώτη έκδοση 1998). *Activists beyond borders*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Ramet, S.P., 2009. *Thinking about Yugoslavia: Scholarly debates about the Yugoslav breakup and the wars in Bosnia and Kosovo*, Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Visoka, G. , 2018. *Acting Like a State: Kosovo and the Everyday Making of Statehood*. London: Routledge.

ΑΡΘΡΑ

- Abuza, Z. (1995). The Khmer Rouge and the Crisis of Vietnamese Settlers in Cambodia. *Contemporary Southeast Asia*, 16(4), 433–445.
- Allin, D. H. (2002). The western alliance and its Balkan protectorates, *The Adelphi Papers*, 42(347), 69-90.
- Bargués-Pedreny, P. (2016). From promoting to de-emphasizing ‘ethnicity’: rethinking the endless supervision of Kosovo, *Journal of Intervention and Statebuilding*.
- Beha, A. & Hajrullahu, A. (2020). Soft competitive authoritarianism and negative stability in Kosovo: Statebuilding from UNMIK to EULEX and beyond, *Southeast European and Black Sea Studies*.
- Beka, R. (2021). Presence of minority representatives at the table is not sufficient: the struggle of Serb legislators to influence decision-making in the Kosovo Assembly, *The Journal of Legislative Studies*.
- Brey, H. (2007). Kosovo and the Cyprus Scenario – a Nightmare and a Missed Opportunity, *Südosteuropa Mitteilungen*, 4, 30-45.
- Caplan, R. (2000). Assessing the Dayton Accord: The structural weaknesses of the general framework agreement for peace in Bosnia and Herzegovina, *Diplomacy & Statecraft*, 11(2), 213-232.
- Chandler, D.C. (2019) Kosovo: Statebuilding Utopia and Reality, *Journal of Intervention and Statebuilding*, 13(5), 545-555.
- Chandler, D.C. (2012). Resilience and human security: the post-interventionist paradigm. *Security Dialogue*. 43 (3), 213-229.
- Chandler, D.C. (1999). The Bosnian Protectorate and the implications for Kosovo. *New Left Review*. 235(1).
- Chandler, D. C. (2013). Peacebuilding and the politics of non-linearity: rethinking ‘hidden’ agency and ‘resistance’, *Peacebuilding*, 1(1), 17-32.
- Clark, J. N. (2009). From Negative to Positive Peace: The Case of Bosnia and Herzegovina, *Journal of Human Rights*, 8(4), 360-384.
- Cocozzelli, F. (2013). Between Democratisation and Democratic Consolidation: The Long Path to Democracy in Kosovo, *Perspectives on European Politics and Society*, 14(1), 1-19.
- Cosentino, D. (2015). Designing the Identity of a New State: Kosovo Flag, *The Design Journal*, 18(4), 607-612.
- Cohen, L. J. & Moens A. (1999). Learning the lessons of

- UNPROFOR: Canadian peacekeeping in the former Yugoslavia, *Canadian Foreign Policy Journal*, 6(2), 85-100.
- Distler, W. (2018). 'And Everybody Did Whatever They Wanted to Do': Informal Practices of International Statebuilders in Kosovo, *Civil Wars*, 20(2), 286-303
 - Doli, D. & Korenica F. (2013). The Consociational System of Democracy in Kosovo: Questioning Ethnic Minorities' Special Status in Kosovo's Constitutional Regime, *International Journal of Public Administration*, 36(9), 601-613.
 - Galtung, J. (1964). A Structural Theory of Aggression. *Journal of Peace Research*, 1(2), 95-119.
 - Garcia-Blessa, J. (2011). Transitional Exceptions to the Rule of Law in International Administrations: The OHR in Bosnia and Herzegovina and the Right to Due Process. *International Peacekeeping*, 18(4), 396-409.
 - Hulsey, J. & Keil, S. (2019) Ideology and Party System Change in Consociational Systems: The Case of Non-Nationalist Parties in Bosnia and Herzegovina, *Nationalism and Ethnic Politics*, 25(4), 400-419.
 - Hulsey, J. & Keil, S. (2020). Change amidst continuity? Assessing the 2018 regional elections in Bosnia and Herzegovina, *Regional & Federal Studies*.
 - Hulsey, J. (2010). 'Why did they vote for those guys again?' Challenges and contradictions in the promotion of political moderation in post-war Bosnia and Herzegovina, *Democratization*, 17(6), 1132-1152.
 - Huntley, W. L. (1996). Kant's Third Image: Systemic Sources of the Liberal Peace. *International Studies Quarterly*, 40(1), 45-76.
 - Jackson, D. (2018). Explaining municipal governance in Kosovo: local agency, credibility and party patronage, *Southeast European and Black Sea Studies*, 18(2), 165-184.
 - ICG (1999): The New Kosovo Protectorate, ICG Balkans Report N°69, 20/06/1999.
 - Jenne, E. K. (2009). The Paradox of Ethnic Partition: Lessons from de facto Partition in Bosnia and Kosovo, *Regional & Federal Studies*, 19(2), 273-289.
 - Kartsonaki, A. (2020). Playing with Fire: An Assessment of the EU's Approach of Constructive Ambiguity on Kosovo's Blended Conflict, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 22(1), 103-120.
 - Kasım, K. and Kasım E. (2017). Taiwan-Cyprus-Kosovo Cases: Difference and Similarities, *Journal of Administrative Sciences*, 15(30), σελ. 553-572
 - Keil, S. & Kudlenko, A. (2015). Bosnia and Herzegovina 20 Years after Dayton: Complexity Born of Paradoxes, *International Peacekeeping*, 22(5), 471-489.
 - Ker-Lindsay, J. (2011) Not such a 'sui generis' case after all: assessing the ICJ opinion on Kosovo, Nationalities Papers: *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 39(1), 1-11.
 - Kirakosyan, M. (2018). Challenges of Democratization under International Supervision: The Case of Kosovo and East Timor, *Democracy and Security*.

- Kovras, I. and Loizides, N. (2012). Protracted Stalemates and Conflict Intervention: Policy (Un)Learning and the Cyprus-EU Debacle. *Ethnopolitics*, 11(4).
- Kyriss, G. (2018). Sovereignty and Engagement without Recognition: Explaining the Failure of Conflict Resolution in Cyprus, *Ethnopolitics*, 17(4), 426-442.
- Leighton, M. K. (1978). Perspectives on the Vietnam-Cambodia Border Conflict. *Asian Survey*, 18(5), 448–457.
- Mac Ginty, R. (2010): Hybrid Peace: The Interaction Between Top-Down and Bottom-Up Peace, *Security Dialogue*, 41(4), 391-412.
- Mac Ginty, R. & Richmond, O. (2007): Myth or Reality: Opposing Views on the Liberal Peace and Post-war Reconstruction, *Global Society*, 21(4), 491-497.
- Manning, C. (2007) Party-building on the Heels of War: El Salvador, Bosnia, Kosovo and Mozambique, *Democratization*, 14(2), 253-272.
- Morillon, P. (1993). UN operations in Bosnia: Lessons and realities, *The RUSI Journal*, 138(6), 31-35.
- Musliu, V. (2019) Spectres of Kosovo: 20 Years of Liminality and Aporia, *Journal of Intervention and Statebuilding*, 13(5), 556-565.
- Nenadović, M. (2010). An uneasy symbiosis: the impact of international administrations on political parties in post-conflict countries, *Democratization*, 17(6), 1153-1175
- Paris, R. (2002): International Peacebuilding and the 'Mission Civilisatrice', *Review of International Studies*, 28(4), 637-656.
- Parish, M. (2010) Paradigms of State-Building: Comparing Bosnia and Kosovo. *Journal of Eurasian Law*, 3(3), 1-33.
- Preuss, K. U. (2010). Kosovo – a State Sui Generis? , *Comparative Southeast European Studies*, 3(5), 398-412.
- Rashiti, N. (2019). Ten years after EULEX [EU Rule of Law Mission in Kosovo]: Key principles for future EU flagship initiatives on the rule of law. *CEPS Paper in Liberty and Security in Europe*, 2019-07.
- Reilly, B. (2006). Political Engineering and Party Politics in Conflict-Prone Societies, *Democratization*, 13(5), 811-827.
- Rossi, C. R. (2014). The Responsibility to Protect and the Plenitudinal Mindset of International Humanitarian Law, *Journal of international humanitarian legal studies*, 5, 352-395.
- Russett, B., O'Neal, J. R., & Davis, D. R. (1998). The Third Leg of the Kantian Tripod for Peace: International Organizations and Militarized Disputes, 1950-85. *International Organization*, 52(3), 441–467.
- Schwandner-Sievers, S. (2013). The bequest of Ilegalja: contested memories and moralities in contemporary Kosovo, *Nationalities Papers*, 41(6), 953-970.
- Simangan, D. (2018): Domino Effect of Negative Hybrid Peace in Kosovo's Peacebuilding, *Journal of Intervention and Statebuilding*.
- Soberg, M. (2006). Empowering Local Elites in Bosnia and Herzegovina: The Dayton Decade, *Problems of Post-Communism*, 53(3), 44-58.
- Tadić, K. & Elbasani, A. (2018). State-building and patronage

Networks: how political parties embezzled the bureaucracy in post-war Kosovo, *Southeast European and Black Sea Studies*.

- Triantafyllou, G. (2018). Statehood without an army: the question of the Kosovo Armed Force, *Southeast European and Black Sea Studies*, 18(2), 261-279.
- Tosun, E., Kirikkareli D., Okan V.F. (2020). An Isolated Island Economy Analysis on the Effectiveness of Foreign Aid: TRNC, *Sage Open*, 1-21.
- Uberti L. J., Lemay-Hébert, N. & Demukaj, V. (2014) Introduction: The political economy of regulation in post-war Kosovo: intended and unintended consequences of external actors' involvement, *East European Politics*, 30(4), 429-435.
- Uberti, L.J. (2014) Is Separation of Powers a Remedy for the Resource Curse? Firm Licensing, Corruption and Mining Development in Post-War Kosovo, *New Political Economy*, 19(5), 695-722.
- Wolfgram, M. A. (2008) When the Men with Guns Rule: Explaining Human Rights Failures in Kosovo since 1999, *Political Science Quarterly*, 123(3), 461-484.
- Yabanci, B. (2016). The (Il) legitimacy of EU state building: local support and contention in Kosovo, *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(3), 345-373.
- Zupančič, R., Pejič, N. ,Grilj N. & Rodt, A. (2017). The European Union Rule of Law Mission in Kosovo: An Effective Conflict Prevention and Peace-Building Mission?, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*.

Διαδικτυακές Πηγές

- Καθημερινή, 'Βράζει το Κόσοβο, υπό διάλυση η Βοσνία', 29/09/2021, στο <https://www.kathimerini.gr/world/561516967/vrazei-to-kosovo-ypo-dialysi-i-vosnia/>, τελευταία πρόσβαση στις 20/11/2021.
 - Καθημερινή, 'Σερβία-Κόσοβο: Σκηνικό έντασης με οδοφράγματα και ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις στα σύνορα', 23/09/2021, στο <https://www.kathimerini.gr/world/561510013/servia-kosovo-skiniko-entasis-me-odofragmata-kai-ischyres-astynomikes-dynameis-sta-synora/>, τελευταία πρόσβαση στις 23/10/2021.
 - Christiane Amanpour, 'War-criminal issue clouds Bosnian election', στο CNN, 09/09/1996, <http://edition.cnn.com/WORLD/9609/09/bosnia.war.criminals/index.html>, τελευταία πρόσβαση στις 04/10/2021.
 - Selviye Bajrami & BIRN 'Kosovo and Bosnia, 'Like Comparing Apples and Pears' στο Balkan Insight, 02/08/2011, <https://balkaninsight.com/2011/08/02/kosovo-and-bosnia-like-comparing-apples-and-pears/>, τελευταία πρόσβαση στις 20/09/2011
- OHE 2009. 'General

- Assembly Adopts Resolution Stressing Critical Need for Regional Approach to Conflict Prevention in Africa’, στο un.org
<https://www.un.org/press/en/2009/ga10848.doc.htm>. τελευταία πρόσβαση στις 02/08/2021.
- Birn, “EU Kosovo Mission Accused of Tolerating Corruption”, στο Balkan Insight, 29/10/2014, <https://balkaninsight.com/2014/10/29/eu-kosovo-mission-accused-of-tolerating-corruption/> τελευταία πρόσβαση 23/10/2021.
 - Aleksandar Brezar, 2021 ‘Kosovo-Serbia: Can the EU really broker a peace deal?’ στο euronews.com, 30/09/2021, <https://www.euronews.com/2021/09/30/kosovo-serbia-can-the-eu-really-broker-a-peace-deal>, τελευταία πρόσβαση στις 10/10/2021.
 - Emina Dizdarevic, ‘War Criminal Re-Elected as Mayor in Bosnia’, στο Balkan Insight, 16/11/2020, <https://balkaninsight.com/2020/11/16/war-criminal-re-elected-as-mayor-in-bosnia/>, τελευταία πρόσβαση 06/12/2021.
 - Valerie Hopkins ‘EU courts trouble with Kosovo scandal’, στο Politico, 17/11/2017, <https://www.politico.eu/article/malcolm-simmons-eulex-eu-courts-chaos-with-kosovo-scandal/>, τελευταία πρόσβαση 07/12/2020
 - ΟΕ, Απόφαση 1244/1999 του ΟΕ, στο <https://unmik.unmissions.org/united-nations-resolution-1244>, τελευταία πρόσβαση 08/12/2021.
 - Steven Erlanger, ‘BOSNIAN ELECTIONS TO GO AHEAD IN '96’, στους NY Times, 03/06/1996, <https://www.nytimes.com/1996/06/03/world/bosnian-elections-to-go-ahead-in-96-christopher-says.html>, τελευταία πρόσβαση στις 05/06/2021.
 - ΕΚ, Πρακτικά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Συζήτηση για την Κύπρο ‘Cyprus and the Enlargement of the European Union’ στο 08/03/2000, https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/1a1_en.htm, τελευταία πρόσβαση στις 17/12/2021.
 - ΕΕ, ‘Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe ,A Global Strategy for the European Union’s Foreign And Security Policy’ 06/2016, στο https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf, τελευταία πρόσβαση 10/10/2021.
 - ΕΕ, Αναφορά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το Κόσοβο, 19/10/2021, στο https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_5278, τελευταία πρόσβαση στις 10/11/2021.
 - ΕΕ, Κείμενο Εργασίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το Κόσοβο, 06/10/2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/kosovo_report_2020.pdf, τελευταία πρόσβαση 15/08/2021.
 - ΕΚ, Αναφορά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για το Κόσοβο το 2018, 16/10/2018, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0332_EN.html, τελευταία πρόσβαση 01/12/2021.

- Euractiv, ‘Kosovo’s political parties bicker over democracy summit snub’, 09/11/2021, στο euractiv.com, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/kosovos-political-parties-bicker-over-democracy-summit-snub, τελευταία πρόσβαση 09/11/2021.
- Euractiv, ‘Kosovo war crimes prosecutor files first indictments’, 25/02/2020, στο euractiv.com, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/kosovo-war-crimes-prosecutor-files-first-indictments/>, τελευταία πρόσβαση 20/10/2021.
- EWB, ‘The (In) Dependent Judicial System in Kosovo’, στο European Western Balkans, 27/07/2015, <https://europeanwesternbalkans.com/2015/07/27/the-independent-judicial-system-in-kosovo/>, τελευταία πρόσβαση στις 08/11/2021.
- France 24, ‘NATO steps up patrols as Kosovo-Serbia tensions soar’, 27/09/2021, στο <https://www.france24.com/en/live-news/20210927-nato-steps-up-patrols-as-kosovo-serbia-tensions-soar>, τελευταία πρόσβαση στις 27/09/2021.
- Freedom House, Αξιολόγηση του Κοσόβου από την ΜΚΟ ‘Freedom House’ <https://freedomhouse.org/country/kosovo/nations-transit/2021>.
- George Kyris ‘The European Union and Cyprus: The Awkward Partnership’ στο euractiv.com, 02/04/2013, <https://www.euractiv.com/section/euro-finance/opinion/the-european-union-and-cyprus-the-awkward-partnership/>, τελευταία πρόσβαση 08/01/2015.
- Riinvest Institute, 2014, στο riinvest institute.org, www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2016/September/21/POLL_ENG14188303331474449729.pdf, τελευταία πρόσβαση στις 10/09/2021.
- Letizia Storchi, ‘Corruption and violation: suppression of press freedom and justice in the Western Balkans’, στο eurac.edu., 18/05/2021, <https://www.eurac.edu/en/blogs/eureka/corruption-and-violation-suppression-of-press-freedom-and-justice-in-the-western>, τελευταία πρόσβαση στις 19/06/2021.
- National Democratic Institute ‘Kosovo Public Opinion Survey’, 03/2019, στο kosovotrustbuilding.com, <https://kosovotrustbuilding.com/en/projects/538>, τελευταία πρόσβαση στις 08/08/2021.
- Robert W. Murray ‘An Introduction to the English School of International Relations’. 05/01/2016, <https://www.e-ir.info/2016/01/05/an-introduction-to-the-english-school-of-international-relations/>, τελευταία πρόσβαση στις 08/04/2021.
- Nicholas Whyte, ‘Comparison of Kosovo with Bosnia and Serbia is flawed’ στο crisisgroup.org, 29/04/2005 <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/comparison-kosovo-bosnia-and-serbia-flawed>, τελευταία πρόσβαση 18/11/2021.

- Zahir Tanin, ‘‘Steady but fragile progress must be sustained through sustained dialogue and trustbuilding’ 15/10/2021, στο [unmik.unmissions.org](https://unmik.unmissions.org/%E2%80%98steady-fragile-progress%E2%80%99-must-be-protected-through-sustained-dialogue-and-trust-building-srsg-tanin), <https://unmik.unmissions.org/%E2%80%98steady-fragile-progress%E2%80%99-must-be-protected-through-sustained-dialogue-and-trust-building-srsg-tanin>, τελευταία πρόσβαση 17/11/2021.

